Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 276 (12066) | 1982 чылдың декабрь 1, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп

Эш Т. Ч. Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Тавалай Чылбакевич Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 30.

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының

ДЫҢНАДЫЫ

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга депутат соңгулдазы 1982 чылдың ноябрь 28-те болган.

Округтуң соңгукчуларының нииті санының 100 хуузу соңгулдаларга киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга депутаттың кандидады эш Николай Федорович Ишунин дээш соңгукчуларның 100 хуузу бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы

РОССИЯНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ БОЛГАШ ПЛАННАРЫ

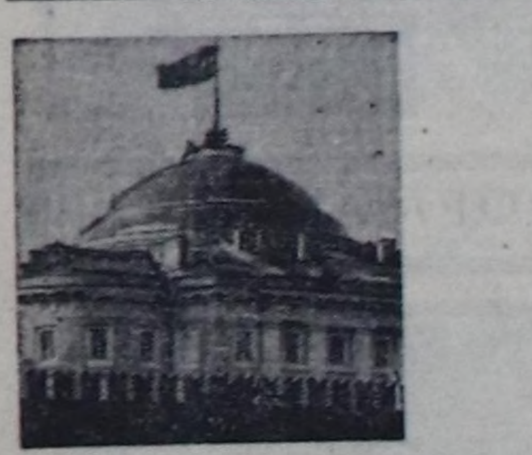

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының ажыл-херектери болгаш планнары, бүгү совет улустуу-биле бир демей, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынче угланган. Төрээн чурттуң алдарлыг юбилейи — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруктуң байдалында калбарып турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң программалыг айтышкыннары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ацаа чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдары совет кижилерниң патриоттуг күчүлүг чаа сорук киирижиикин болдурган. Ленинчи уламчылаашкыны, тайбыңның болгаш депшилгениң херээнге шынчы чорук ол чугула документилерде тодаргай болгаш бүзүрелдиг-биле бадыткаттынган.

1983 чыл, он бирги беш чылдың өзек чылы бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкуннуң төөгүлүг чаа үе-чадазы болур. Хөй националдыг Россияның бүрүн эргелиг төлээлекчилери чедип алдынган чүүлдерни көвүдедир, бистиң улус ажыл-агыйывыстың ажыктының бедидеринге республиканың салыышкынын улгаттырар дээн бүрүн шиитпирлиг чүткүл-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязынга чыглып келген. Сессия бодунуң ажылын ноябрь 30-де Кремльдиң Улуг ордузунда эгелээн.

Эштер **Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткуаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **И. М. Грибачев** сессияны ажыткан. Ооң чугаалааны болза:

Бистиң партиявыс, бүгү совет улус улуг чидириге таварышкан болгай. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, бистиң үениң политиктиг улуг ажылдакчызы, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш могаг-шылаг чок демисекчи Леонид Ильич Брежневти чоокта чаа соолгу оруукче үдээн бис.

Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалының минутада сактыышкын ёзулалын чыылганнар кылган.

Чаа соңгуткан депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында Мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алдынган. Комиссияның даргазы депутат **Н. Н. Пономарев** илеткел кылган.

Сессияның хүн айтырыглары болгаш ооң ажылдаар чуруму бир үн-биле бадылаттынган. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызын соңгуур дугайында, 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда планның күүсеттиниин турарының дугайында, 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүсеттингениниң дугайында, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыглары сессия чугаалажып көрүп турар.

Рязань областа «Бельковский» совхозтуң механизатору депутат Н. Н. Першин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызынга **бир үн-биле соңгуткан.**

1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда планның күүсеттиниин турарының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. И. Маленников** илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, 1981—1985 чылдарда беш чыл планының даалгаларынга үндезилээш, 1983 чылда планның төлевилелин ажылдап кылганың ол демдеглээн болгаш бо чылдагы планның эң чугула даалгаларының күүсеттиниин турарының дугайында чугаалаан. Россия Федерациязында экономиканың бүгү адырларының улам ыңай хөгжүлдези, чоннуң амыдырал деңнелиниң бедиишкини 1982 чылда хандыртынып турар. 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, национал орулга 2,7 хуу улгадыр.

Үлетпүр улам ыңай хөгжүп турар. Ооң продукциязының хемчээли 2,6 хуу көвүдээр. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары чамдык районнарга турган-даа болза, республиканың кодээ ажыл-агыйының нииті продукциязы 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, 6 хуу өзүлделиг болур. Кодээниң социал чаартылгазының калбак программазын күүседир талазы-биле идепкейлиг ажылды автономнуг бүгү республикаларда, крайларда болгаш областарда чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр чоннуң амыдырал деңнелиниң бедилдер талазы-биле хемчеглерни боттандырары үргүлчүлеп турар. Ажылдап турар иелерге уруун бир хар чедир өстүреринге чамдыызын төлээр шөлээни болгаш баштайгы уругну божаанда 50 рубльдиң, ийиги болгаш үшкү уругну божаанда —100 рубльдиң хары угда пособиезин тыпсырын республиканың бүгү районнарында нептереткен. Тариф төлевирлерин, шалыңны, шаңнал төлелгелерни болгаш чиңгелделерни бедидер талазы-биле немелде хемчеглерни чамдык адырларга болгаш районнарга бо чылын боттандырган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын чугаалажып көргеш, республикада экономиктиг күчүнүң өзүлдезин болгаш улустуң чаагай чоруун бедидерин хандырган деп демдеглээн. Ооң-биле кады чазак бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле даалгаларының күүсеттинмээниче, боттарының чагыргазында турар каттыжыышкыннардан, бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан күрүне, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун сагыры дээш кошкак негелде салып турарынче РСФСР-ниң чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының, автономнуг республикаларының Министрлер Чөвүлелдериниң болгаш улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының кичээнгейин угландырган.

Илеткелчи 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының кол-кол сорулгаларын тайылбырлап чугаалаан. Улус ажыл-агыйын улам-на бедик темп-биле хөгжүдери, ооң структура-тургузуун сайзыраңгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаарын шапкынчыдары, экономиканы интенсификастаары болгаш ооң ажыктыг чоруун бедидери, курлавырларның бүгү хевирлерин таарымчалыг ажыглаары ында көрдүнүп турар. Планда агроүлетпүр комплекизин дүрген соксаал чок хөгжүдерин, улустуң хереглел бараанын бүдүрерин көвүдедирин айыткан.

Келир чылда национал орулга 3,7 хуу, үлетпүрге бүдүрүүшкүн хемчээли 3 хуу улгадыр. Кодээ ажыл-агыйының нииті продукциязын 64 миллиард рубльге азы бо чылдыындан 7 миллиард рубль хөй кылдыр планнаан.

Планда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин шапкынчыдарын көрген болгаш ооң күсели-биле национал орулганың немелде өзүлдезиниң 95 хуузун чедип алыр дээн.

План төлевилелинде улустуң чаагай чоруун бедидеринче партияның угланыышкынын барымдаалап турар. Келир чылын национал орулганың барык бүгү немелде өзүлдезин чоннуң хереглелин хандырарынга чарыгдаттынар апаар. «Б» бөлүктүң продукциязын бүдүрүп үндүрери 3,3 хуу, «А» бөлүктүң—2,9 хуу көвүдээр.

1983 чылда СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айытканы үлетпүрүң бааза адырларын хөгжүдериниң кол-кол айтырыгларын шиитпирлээринче угланган хемчеглерни боттандырып чорудар ужурлуг. Одалга-энергетика комплекизин дүргени-биле хөгжүүр ужурлуг. Химия үлетпүрүнүң талазы-биле немелде өзүлде колдааш темпилиг боор, нииті индустриязындан ол 1,6 катап бедик болур ужурлуг. Ыңгыя минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери онза дүрген өзер. Машина тудуушкунунуң болгаш демир болбаазырадырының продукциязын кылып үндүрери 4,8 хуу өзер.

Улустуң хереглел бараанныр бүдүрүп үндүрерин калбартыры болгаш шынарын экижидери дээрге, партияның бирги чергелиг кичээнгей салыр чүүлү боор турарын СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглээн. 1983 чылдың планында ол бараанныг 103 миллиард рубль (мөөңнеп садар өртектер-биле) хемчээлдиг кылдыр көрген. Чоннуң чугула хереглеп турар продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң темпизин шапкынчыдарын планнап турар.

Илеткелчи агроүлетпүр комплекизин хөгжүдериниң болгаш Аъш-чем программазын боттандырарының дугайын тодаргай чугаалаан. РСФСР-ниң бүгү-ле автономнуг республикаларында, областарында аъш-чем программаларын, а колхозтарда болгаш совхозтарда —ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң комплекстиг планнарын ажылдап кылыры доозулган.

Тараа, чигир свёклазы, тарымал тоорук, лён-волокно садып алырының талазы-биле 1983 чылда айыттынган даалгалар онгу беш чылдың чыл санында ортумак хемчээлин 1,3—1,4 катап ажып турар. Планның ыяп-ла күүсеттинген турарын хандырар талээде, 1983 чылда кодээ ажыл-агыйының нииті продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1976—1980 чылдарның чылда ортумак деңнелинден 12 хуу көвүдедири эргежок чугула боор турар. Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн дыка бедидерин планнаан. Мал ажылында кол сорулга болза малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидери боор турар. Ынчангаш мал чемнерин бүдүрерин дыка көвүдедирин, оларның шынарын бедидерин болгаш улам долдур, таарымчалыг ажыглаарын хандырары негеттинип турар. Чурттуң аъш-чем курлавырларын улгаттырар талээде, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дузалал кодээ ажыл-агыйының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долузу-биле ажыглаар ужурлуг.

1983 чылда кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге ажылдарның бүгү комплекизин ёзугаар күрүнениң болгаш колхозтарның акша-хөреңгилеринден 20,3 миллиард рубльди тускайлаан. 1983 чылда мелиорация чудуу калбак хемчээлдии-биле үргүлчүлээр. Кодээниң социал хөгжүлдезиниң, кодээ чурттакчыларының чаагай амыдыралының, культуразының, медицина болгаш амыдырал хандырылгазының деңнелин улам ыңай бедидериниң талазы-биле хемчеглерни баш удур көрген.

Транспорттуң бүгү хевирлерин улам ыңай хөгжүдерин план төлевилелинде көрүп турар. Демир-орук транспортунуң чүък саарылгазын 2,6 хуу көвүдедири төлевилеттинген. Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке хем транспорту дүрген темпилер-биле хөгжүүр апаар.

РСФСР-ниң транспорт министерстволарының ажылында коску четпестер бар болуп турар. Автомобильдерниң, судноларның болгаш чүък чудурер-дужурер техниканың анаа турар чоруу хөй. оларның ажыглап турарының үре-түннелдиин куду, чүък чорудукчуларының база чүък алыкчыларының аразында харылзааларын аайлап таарыштырганы кошкак. РСФСР-ниң Автотранспорт министерствозу болгаш РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозу улус ажыл-агыйын база чурттакчы чоннну хандырарын экижидери. хамыктың мурнунда транспорт херекселдериниң ажыглаарының үре-түннелдиин бедидери эргежок чугула.

1983 чылда нииті ажыглалдың 10 муң километр хире автомобиль оруктарын ажыглалга киирерин көрүп турар. РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг эвес зоназынга болгаш Төп-Кара хөрзүннүг районунга орук ажыл-агыйын дүрген темпилер-биле хөгжүткен турар.

РСФСР-ниң министерстволарының, ведомстволарының база улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының талазы-биле күрүнениң капитал салыышкыннарын 25,3 миллиард рубль хемчээлдиг кылдыр төлевилээн. ол болза беш чыл планынга дүгжүп турар деп, оратор ооң ыңай чугаалаан. Ажылдап турар бүдүрүлгелерни техника талазы-биле чаарты кылырынга база эде дерииринге бо чылдыындан 674 миллион рубльди хейнү тускайлап берип турар.

Россия Федерациязының тудугжулары бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, тудуг индустриязының техниказын база бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажыглаарын экижидеринче, тудуг кылырының хуусааларын кызырарынче, материалдарны камныг чарыгдаарынче болгаш бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны база чидириглерни эвээжедиринче күжениишкиннерин угландырар ужурлуг.

1983 чылдың планы республиканың совет болгаш ажыл-агый органнарын эртем-техниктиг депшилгени дүргедеринче, эртемниң, техниканың база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле болгаш дүргени-биле шиңгээдиринче угландырып турар. Келир чылын РСФСР-ниң Дээди чөредилге черлериниң министерствозу болгаш ооң боторугла-чарылгалыг Эртем каттыжыышкыны, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры, ВАСХНИЛ-диң девискээр аайы-биле салбырлары, РСФСР-ниң министерстволары болгаш ведомстволары. республиканың бүдүрүлгелери база организацияларны нииті эвилелдиң 125 база республиканың 23 эртем-техниктиг программаларының онаалдаларын боттандырарынга киришкен турар.

Бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле онаалдалар планда чугула черни ээлеп турар. 1983 чылда РСФСР-ниң чүгле министерстволарының болгаш ведомстволарының талазы-биле 1300 бүдүрүлгелерни, цехтерни база участоктарны комплекстиг механизастаары болгаш автоматчылары, механизастаттынган шуушттурулгалыг болгаш автоматтыг 1700 шугумнарны. элээн хөй саның бедик бүдүрүкчүлүг дериишкиннерни шиңгээдип ажыглаары төлевилеттинген.

Социал хөгжүлдеге болгаш чоннуң чаагай амыдыралын бедидеринге улуг кичээнгейни илеткелде салган. Чоннуң болгаш орулгалары беш чылдың баштайгы ийи чылының дургузунда чылда ортумаа-биле 1,9 хуу немелде өзүлделиг болган болза, келир чылын 3,1 хуу өзер.

Хереглелдиң ниитилел фондулары чыл дургузунда 3,1 миллиард рубльге көвүдээр болгаш 77,5 миллиард рубль болур. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 190,9 рубль чедер.

Республиканың девискээринге нииті шөлү 60 миллион дөрбелчин метр хире чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген турар ужурлуг. Бир чурттакчының ниитиг шөл-биле ортумак хандыртынганы 14 дөрбелчин метр болур. 371 муң олуттуг нииті билиг школаларын, 355 муң ажыг олуттуг уруглар садтарын болгаш яслилерни туткан турар. 1983 чылда эмнелге четкилери барык-ла 26 муң орунга көвүдээр, оларның-биле чоннуң хандыртынганы бедиир.

Бойдусту камгалаарының болгаш бойдустуң байлактарын чөптүг ажыглаарының талазы-биле ажылдарны улам ыңай көвүдедирин көрүп турар. Ол сорулгаларга күрүнениң 1 миллиард ажыг рубль капитал салыышкыннарын тускайлап бээр.

Илеткелчи ооң ыңай бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарының база экономиктиг районнарның ажыл-агыйын хөгжүдериниң дугайын чугаалааш, экономиказы дүрген темпилер-биле хөгжүүр ужурлуг чөөн чүк районнарынга онза кичээнгейни салып турар деп демдеглээн. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ажыл-агыйын хөгжүдеринге күрүнениң 27 миллиард ажыг рубль капитал салыышкыннарын үндүрер.

РСФСР-ниң Европа кезээнге болгаш Уралга ажыл-агыйны хөгжүдерин ажыглаттының турар бүдүрүлге күчүзүн ажыглаарын экижидериниң, бүдүрүлгелерни техника талазы-биле эде дериириниң база чаарты кылырының күсели-биле боттандырар апаар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады бистиң хөй националдыг социалистиг Төрээн чуртувустуң улам ыңайгы чечектелиишкининге төлептиг үлүүн киирер, 1983 чылды экономика болгаш культура хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр, чурттуң ленинчи орук-биле коммунизмче чедиишкинниг бурунгаарлаашкынын хандырар деп, илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелди РСФСР-ниң саң министри депутат **А. А. Бобровников** кылган. Чугаалажып көргеш, бадылаары-биле 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 78112,5 миллион рубль түңнүг кылдыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга киирип турарын ол дыңнаткан.

Россия Федерациязының Күрүне бюджединиң төлевилелин 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелиниң көргүзүглеринге дүүштүр ажылдап кылдынган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң улам өзерин. ооң ажыктыын бедидерин. национал орулганы болгаш акша чыылдазын көвүдедирин планда капчаар көргенил. ону барымдаалап тургаш. РСФСР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджединиң орулгаларын тодараткан.

Бюджеттиң орулгаларының кол түңү — 68,7 миллиард рубль саарылгадан үндүрүг. арыг орулгадан төлевирлер болгаш күрүне бүдүрүлгелериниң база ажыл-агый организацияларының өске-даа төлевирлери хевирлиг кылдыр кирер.

Саарылгадан үндүрүг кирерин Россия Федерациязының девискээринге 65,6 миллиард рубль түңге планнаан.

Республиканың улус ажыл-агыйларының адырларының арыг орулгазы келир чылда 4,2 хуу улгадыр болгаш 28,5 миллиард рубль болур. Арыг орулганың 40 ажыг хуузу бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының эргезинге артар болгаш бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкининге база бүдүрүп үндүрүүшкүнүү калбартырынга. экономиктиг идиг бериишкининиң фондузун тургузарынга. өске-даа планнаттынган чарыгдалдарга хереглеттинер.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң чарыгдалдарының нииті хемчээлин 78122,5 миллион рубль түңнүг кылдыр тодараткан. Бюджеттиң кол курлавырлары — 75,5 миллиард рубльди улус ажыл-агыйының болгаш социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга чарыгдаары-биле тускайлаан.

Бүгү үндезиннерниң күсели-биле улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге 65,8 миллиард рубльди. ооң иштинде бюджеттен 36,1 миллиард рубльди чарыгдаар. Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң адырларын акшаландырарынга планнап турар чылда 29 миллиард рубльди тускайлаан.

1983 чылда чүгле бюджеттен капитал салыышкыннарын акшаландырарынга 12,3 миллиард рубльди тускайлаар.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң талазы-биле социал-культура хемчеглеринге чарыгдалдарны 39,4 миллиард рубль түңнүг кылдыр көрүп турар. Бюджеттен тускайлап берген акша-хөреңги ажылдап турар социал-культура албан черлериниң четкилериниң чогумчалыг ажылдаарын хандырар болгаш РСФСР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң планынга дүүштүр оларны калбартырының аргаазын бээр.

1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту илеткелчи РСФСР-ниң Дээди Совединге бадылаары-биле киирген. Бюджетти орулгалар талазы-биле 78856 миллион рубль түңге азы 101,7 хуу база чарыгдалдар талазы-биле 76719 миллион рубль түңге, азы немей тодараттынган чыл планының 99,2 хуузу кылдыр күүсеткен. 1981 чылда РСФСР-ниң республика бюджединиң, автономнуг республикаларның күрүне бюджеттериниң, бүгү-ле крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының бюджеттериниң орулгаларын күүседирин хандырган.

Түңнелинде А. А. Бобровников мынча дээн: СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп көрбүшаап, Россия Федерациязының ажылчы чоннары республиканың экономиказын база культуразын хөгжүдеринге чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглаарынга база улам көвүдедиринге, 1983 чылдың—он бирги беш чылдың үшкү чылының планының онаалдаларын база бюджедин чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырынга бүрүн шиитпирлиг.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң, 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң база 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында эдеринчи илеткелин РСФСР-ниң План-бюджет комиссиязының даргазының оралакчызы **А. П. Зазулин** кылган.

Сессияга илеткелдер талазы-биле саналдар бээри эгелээн.

Сессия декабрь 1-де ажылын үргүлчүлээр.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПРОПАГАНДА БӨЛҮҮ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннарынга тайылбырлап, таныштырары-биле СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүү Тывада чедип келген.

Пропаганда бөлүүнүң составында СЭКП ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеев (удуртукчузу), ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчызы В. Я. Воробьев, РСФСР-ниң Күрпланының харысалгалыг ажылдакчызы Б. Г. Покалюк кирип турар.

СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң кежигүннери республиканың пропагандистер семинарынга лекциялар номчаан. Олар бөгүн найысылалдың идеология активи-биле ужуражыр.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

МАГАДЫЛАЛ БАР

(Бистиң интервьювус)

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын кышкы үеде бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалын күүседирп-биле кандыг боттуг хемчеглерни ап турарын Бии-Хем районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Нина Ермолаевна Бурдакова «Шынның» корреспондентизинге чугаалаан. Ооң интервьюзун моон адаанда парладывыс.

Районнуң ажыл-агыйлары бо чылдың кыштаглаашкынында 10687 баш мыйыстыг бода малды, 73 муң хире хой, өшкүнү, бүдүн чартык муң чыгам чылгыны, 635 хаванны тургускан. Шээр мал 165 коданда турар, а мыйыстыг бода мал колдуунда сүт-бараан фермаларында мөөңнеттинген. Кышкы үеде мал ажылында сес чүс хире кижини хаара туткан. Чүгле хойжу болуп безин 300 кижи ажылдап турар. Кышка удур кажаа-хорааның, чуртталга бажыңнарының септелгезин чоруткан. Амгы үеде малчыннар турлагларында, фермаларда 31 чунар-бажың, 14 кызыл-булуң ажылдап турар. Эргежок чугула чүүлдер-биле малчыннарны хандырарынче кичээнгейни күштелдирген. Кыштаг бүрүзүнде-ле ийи ай иштинде четчир хире чем курлавырларын чедирген, ону сөөртүрү үргүлчүлеп турар. Малчыннар кыштагларында одаар чүүл — хөмүрдаш база дужурүнген. Турлагларда суг кудар ишкир 150 саваны чыылгап тургускан, суг-биле малды күстен-не эгелеп үзүктел чок хандыра берген. Ажыл-агыйларда суг сөөртүр 16 машина ажылдап турар, суг алыр 46 кудукту бүрүн септеп кылган. Кодачнарда чем савалары четчир.

Кыштаглаашкынның чедиишкиннииг эрттирериниң үндезиннериниң үндезини — чем курлавыры болур. Үстүнде айыткан бүгү малды хүр кыш ажырарынга эвээш эвес чемнер негеттинип турар. Эрткен чайын чаашкынныг болганы-биле районнуң девискээринге оът-сигенниң үнгени эки. Районга ниитизи-биле 11800 тонна хире сиген, он муң ажыг тонна сенаж, 7735 тонна саваң чеди муң ажыг тонна силос, 908 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Ынчангаш районда 17852 центнер чем единицазы белеткеттинген. Ол болза хереглеттинип турарының 50 хуузу болуп турар. Ынчалзажок ол эрткен чылда турганындан барык-ла ийи катап хөй. Чижеглеп алган бир башка эрткен чылын 3,4 центнер чемгерилге единицазы онаажып турган болза, бо чылын 8,3 центнер онаажып турар. Ажыл-агыйлардан «Кызыл тараачын» совхоз мал чемнери-биле эки хандыртынган. Өске ажыл-агыйлар эрткен чылдыындан ыракта хөй чемнерни белеткеп алза-даа, ооң-биле кызыгаарлаттынмайн, кожавыста Красноярск крайның чоок районнарындан үш муң тонна саванны ам белеткеп турар.

Мал кыштаглаашкынынга белеткелди «Өөк» совхоз (директору Виктор Бессонов, кол зоотехниги Иван Лавриненко) дыка хожудатканын демдеглээр херек. Ол ажыл-агыйга өдек-кыштаг болгаш бажыңбалгат септелгези мырыңай хар чаапканда эгелээн. Чамдык малчыннар көңгүс септеттинмээн кыштагларга барып хонгулаан. Районнуң удуртур органнарының талазындан алган хемчеглерниң түңнелинде ол четпести чайлаткан.

Чемнерни арбын-даа кылдыр белеткээн болза, ону хумагалыг чарыгдаарындан, амдан-сүүзүн кирр белеткээш, малга бээриндеи хөй чүүлдер хамааржыр апаар. Бүгү фермаларга саар инектерни колдуунда-ла октябрь эгезинде кышкы азыралче шилчиткеш, балансылаттынган рационну берип келген. Совхозтарда 12 чем цеги бар. Олар шупту септеттинген болгаш ажылдап турар. Кол-ла белеткеп турар чемни саванны, сигенни хээндектээш, ону холаааш, саар инектерге бээри. Ооң ангыда чарбадан, дустан чудан хайындыргаш, инектерге ону ижиртип турар. Чүгле чаңгыс «Кызыл тараачын» совхозтуң төп Туран фермазының чем цеги саванны хээндектээш, хоолулут чүүлдер холааш, буска чымчадып хөөткеш, малга берип турар. Ол чорук кышкы үеде инектен саап алыр сүттү кудулатпазынга чугула ужур-дузалыг.

Бо чылдың эрткен он айларының түңнели-биле алырга, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының байдалы районда мындыг болуп турар. Он ай дургузунда районнуң совхозтары күрүнеге 20914 центнер эътти саткан. Ол болза чыл планының 90,9 хуузу болуп турар азы эрткен чылдың ол үезинден 166 центнер хөй. Күрүнеге эът садарынга «Шивилиг», «Кызыл тараачын», «Саян» болгаш «Хадын» совхозтар чарыштың мурнуку одуруунда. Чүгле чаңгыс «Өөк» совхоз ол талазы-биле планныг онаалдазын доңгуп-ле 64,6 хуу чедирип, дыка хожудап турар.

Ажыл-агыйлар чылдың эрткен айларында 52291 центнер сүттү күрүнеге дужааган азы чыл планының 85,3 хуузу. Сүт талазы-биле район эрткен чылдың ол үезинде турганынга 492 центнерни чедирбээн. Продуктунуң бо хевирин садарынга «Саян», «Хадын» совхозтар эки көргүзүглүг болуп турар. «Өөк» биле «Кызыл тараачын» хожудаашкында. Сүт талазы-биле районнуң хожудап турарының чылдагааны чүдел? Ындыг айтырыгның тургустунуп келири албан. Мында кол болгаш боттуг чылдагаан болза, ажыл-агыйларга саар инектиң баш санының эвээжээни болур. Чижээ, саар инек эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга, 1107 баш азы 7,7 хуу эвээжээн, ынчангаш саар инек нииті коданның чүгле 42,6 хуузу болуп турар. Фермалардан дыка хөй инек аарыг болгаш кырган болган ужурунда холуттунган. Ооң-биле чергелештир саалдада аныяк, дуңгужун төрээн инектерниң үлүг-хуузу ковудээн. База бир четпес чүве — бар чем цехтерни болур-чогуурубиле ажыглавайн, саар инектерге бээр чемни болбаазыратпайн турары.

Районнуң ажыл-агыйлары мал кыштаглаашкынын организастыг эгелээн. Ооң ангыда мал чемнериниң белеткеттинген курлавыры база эрткен чылдардан арбын. Амдызында кыш чылыг болгаш хар чуга. Ол бүгү чүүлдер кышкы үеде малды хүр ажырарының база продуктулар бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын кудулатпазының магадылалын берип турар.

А. КУУЛАР.

Совет кижилерниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чедиишкиннииг болуру партийжи пропагандистен улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде, «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалында болгаш өске-даа партийжи документилерде пропагандистен чаа-чаа негелделерни салып турар. Ол партийжи негелделерни бедик-биле үнелеп көрүп, күзел-соруктуг күүседип чоруур пропагандистер бистиң республикада эвээш эвес. Оларның бирээзинге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте ийиги ээлчегниң улуг мастери Малчын-оол Сарыгларович Агбаан хамааржыр.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

КҮЗЕЛ-СОРУКТУГ

Ол 1972 чылда Красноярскиниң өңнүг металлургия институдун чедиишкинниг дооскаш, Тываның аар үлегпүрүнүң баштайгызынга ажылдай берген. Фабриканың партбюрозу, дирекциязы коммунистиг күш-ажылдың школаларының пропагандистерин шилип ап турган, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ийиги ээлчегиниң школазынга аныяк специалист Агбаанны томуйлаан. Биче сеткилдиг, дааңган ажыл-херээ дээш үргүлчү сагыш човап чоруур эш даалганы эки күүседир дээш дуржулгалыг пропагандистер-биле чугаалажып, оларның арга-дуржулгазын айтырып, ажыктыг сүмелерин алган. Оон бээр ол чылдар билдиртпейн эрте берген. Бо үениң дургузунда Малчын-оол Сарыгларовичиниң пропагандисчи арга-дуржулгазы, мергежили чоорту бедип келген, ам ол Ак-Довурактың дуржулгалыг пропагандистериниң санынга кирген.

М. С. Агбаан кичээл эрттирерде баш бурунгаар хынамчалыг белеткенир. Оон хуу библиотеказында Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдары, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдары, СЭКП-ниң съездилериниң материалдары болгаш өске-даа пропагандиске эргежок чугула номнар бар. Оон аңгыда райком, хоорай библиотекаларындан эргежок чугула литератураны, республика, район солуннарындан материалдарны ажыглап турар. Өөренир темага тааржыр көргүзүглерни, чижектерни баш бурунгаар белеткеп, тып алыр чаңчылдыг. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, фабриканың, цехтиң, ээлчегниң ажыл-ишчилери канчаар ажылдап, планныг онаалдаларны күүседип турарын, хожудаашкыннарның чылдагааннарын, ону эдип алырының, чедиишкинниг ажылдаарының оруктарын, курлавырларын айтып келген. Оон түңнелинде коммунистиг күш-ажыл школазының кичээлдери бедик идей-теоретиктиг деңнелге эртип, материалдары билдингир, чедингир болуп турар. Дыңнакчыларга кичээлдер солун эртип турарындан оларның билии шыырак, берген онаалдаларны күзелдиг-биле күүседип келгеннер. Илеткелдер кылыр, рефераттар бижиир онаалгаларны берип турар. Дыңнакчылар аңаа белеткенип турган, марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдарын болгаш партийжи документилерни бердинген темага хамаарыштыр өөренип, коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбап, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседирде чүнү кылырын, идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидери-биле кандыг ажылдарны чорударын айтып, саналын кииргеш болур болган оон-даа өске.

Эрткен өөредилге чылында дуржулгалыг пропагандистиң школазынга 35 кижи өөренип турган. Олар шуптузу ортумак эртемниг. Колдуунда экономика, камналга айтырыгларынга хамаарышкан материалдарны өөренип, бүдүрүлгениң ажыл-ижи-биле холбаштырган. Дыңнакчылардан мастер Сергей Куулар, таарыштырыкчы Хертек Качыт-оол, дериилге машинизи Галина Монгуш болгаш өскелер-даа онаалгаларны эки күүседип, кичээлдерге билдингир, ханы утказыг харыыларны берип турган.

Малчын-оол Сарыгларовичиниң теоретиктиг болгаш ниити билии бедик, ынчалза-даа ону улам бедидер дээш хүн бүрү сагышты салып чоруур, чүге дээрге пропагандистиң билии ханы, хөйнү билир ужурзуг болгай. Оон аңгыда пропагандист мергежилин бедидеринче, дуржулгалыг эштерниң арга-дуржулгазын ажыглаарынче кичээнгейни ол доктаамал салып турар.

Дуржулгалыг пропагандист чүгле кичээлдер эрттирери биле кызыгаарлаттынмас, ээлчегниң ажыл-ишчилериниң идей-политиктиг, мөзү-шынар, күш-ажылчы кижизидилгезинче сагышты салып келген. Ону чедиишкинниг боттандырары пропагандистиң хуудада үлегер-чижээнден хамааржыр. Ажылга негелделиг, амыдыралга төлептиг, ажылчыннарның саналдарынга, негелде-хомудалдарынга кичээнгейлиг болур, ону күүседир дээш сагыш салыр шыдыг эки шынарлар Малчын-оол Сарыгларовичиде бар. Бо бүгүнүң ачызында ийиги ээлчегниң ажыл-ишчилери даг-дүгү арыглаар планын эрткен айларда багай эвес күүсеткен.

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш пропагандист Малчын-оол Сарыгларович Агбаанны бо чылын СЭКП Төп Комитединиң бадылааны Ленинчи хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

М. С. Агбаанны бо өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школазында пропагандист кылдыр томуйлаан. Баштайгы кичээлдер организастыг эрткен. Күзел-соруктуг пропагандист чаа партийжи даалганы күзелдиг-биле күүседип чорупкан.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: пропагандист М. С. Агбаан.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ФОТОИНФОРМАЦИЯЛАР

Үр-даа эвес үе эрткен соонда БАМ-ның бурят участогунга Муякан дээр чаа суур тургустунар бээр. Чурттаарынга эптиг бажыңнар, садыг-наймаа төвү, уруглар комбинады, школа — амдызында «Белгоспроект» институттуң архитекторларының төлевилел-шыйыгларында көргүстүнген. Ол суурнуң турар чери — демир-оруктуң 647-ги километринде станцияның тавааны салып, чуртталганың баштайгы бажыңының тудуун эгелээн.

ЧУРУКТА: Минск чурттуг Михаил Черняков. Ол «БелБАМ тудугнун» 251-ги тудуг-монтаж эргелелиниң дуржулгалыг тудугжуларының бирээзи.

А. ТОЛОЧКАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы К. А. Фроловтуң чолаачы стажы барык үжен чыл чоокшулаан. Оон иштинде 25 чыл дургузунда Кызылдың бир дугаар автотранспорт бүдүрүлгезинге ажылдап келген. Ам ол кывар-чаар материалдар сөөртүр чолаачылар бригадазының бригадири.

Оон удуртуп турар бригадазы чүгле № 1 АТБ-де эвес, республикада сураглыг, мурнакчы бригадаларның бирээзи. Ол ажылдап келген үезиниң дургузунда чеже чүъкту сөөртүп, улус ажыл-агыйынга херектиг кайы хире улуг ажылды кылбаан дээр! Тываның девискээринде машина чедер черлерде оон барбаан чери чок деп чугаалап болур. Кузьма Андреевич беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам 1983 чылдың үлүүнге кирипштир ажылдап турар. Бүдүрүлгеге бедик көргүзүглери дээш К. А. Фролов «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ол «Авария чокка ажылдааны дээш» деп хөрек демдээниң эдилекчизи.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: К. А. Фролов.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ:

айтырыгны шиитпирлээриниң оруктары

МӨҢГЕ ДОҢ ЧЕР БОЛГАШ ОГОРОД

Сибирьге ногаа өстүрери, 3200 километр Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуу-биле дөмей, оон дудавас, нарын болгаш берге.

Бирээде, агаар-бойдус кадыг-дошкун, кыш узун, чай кыска. Өъп-сиген үнер үе оон мурнуу чүгүнде безин чүгле 50—60 хонук. Ийиде, Сибирьниң шөлү делгем-даа болза, оон чүгле 2,9 хуузунга кедээ ажыл-агый культураларын тарып, оон дүжүттү ажаап ап келген. Черниң хөрзүнү ядыы. Чер ажылынга ээлээн таарымчалыг зонаның, мурнуу чүгүнүң хөрзүнүнүң органиктиг бүдүмелдери чүгле 1,6-дан 5 хуу болуп турар.

Агаар-бойдусту шуут өскертир арга чок, ынчалза-даа оон чамдык салдарынга алыспайн барып болур. Ангара болгаш Енисейниң гидроэлектростанцияларының улуг-улуг суг шыгжамырларының зоналарында кыш элээн чымчак база чай шык апарган. Барыын Сибирьниң моон мурнунда курган чыткан Кулунду ховуларында арга-ыяш өзүп келген, муң-муң гектар черде ыштарны олурткан.

Кедээ ажыл-агыйга ажыглаар черниң курлавыры Сибирьде амдызында бар. Специалистерниң санап турары-биле алырга, 135 миллион гектарны шиңгээдип ап болур. Соок болгаш тулаалыг Барыын Сибирь чавызаажында, Ханты-Мансийск хоорайның чооғунда дуржулга ажыл-агыйының ховуларының гектар санындан-на 200 центнер картофельдиң, морковьтуң, редистиң бедик дүжүттерин ап турар. Оон чоогунда 30 ажыл-агыйларның шөлдеринден түжүдү дуржулга ажыл-агыйының шөлдеринден оранчок эвээш. Обь болгаш Иртыштың уннарынга мелиорация ажылдарын чорутканының соонда ол черлерниң он-он муң гектарлары шиңгээттинип алдынар. Шиңгээдип алдынган шөлдерниң дүжүдү-биле түс черниң чурттакчыларынга картофельге, ногаага херегделдерин хандырар.

Байкал-Амур магистралының тудуунче болгаш оон чоок-кавызының девискээрин шиңгээдип алыры-биле түскүле муң кижилер Сибирьже кээп турар. Ынчангаш мында чоннуң аъш-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыгларын чаа ёзу-биле көрбес болза хоржок. Кедээ ажыл-агый сайзыраваан, чурттуң аъш-чем баазазындан ырак черде БАМ оруу туттунуп турары билдингир. Каш-каш муң километр ырактан сүт, ногаа сөөртүрү канчап-даа болдунмас. Сорулга бодаа оруктуң эртип турары мөңге доң черге түс черниң аъш-чем продуктуларының баазазын тургузары.

Ынчангаш топографтарның, геодезистерниң, тудугжуларның, геологтарның отрядтары-биле кады мында хөрзүн шинчилээр эртемниг отряды база чедип келген. Кедээ ажыл-агыйга шиңгээттинип болур миллион ажыг гектар шөлдү тудуг ажылы эгелээр мурнунда олар «ажыткаңнар».

— Оон чүгле оннун бир чезиин безин ажыглаар болза, зонаның аъш-чем продуктуларының хөй айтырыглары шиитпирлеттинер — деп, В. И. Ленин аттыг Бүгү эвилел кедээ ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының даргазы Юрий Новосёлов чугаалап турар.

Тудугжуларга болгаш демир-орукчуларга, дагжыларга болгаш ыяш кезикчилеринге аъш-чем продуктузунуң чүгле беш хуузун соңгу чуктуң чери берип турар. Чүге дээрге «амдызында» кандыг-даа кылымал дериглер кылырынга, кедээ ажыл-агый комплекстерин тударынга деңнээрге, эвээш үе, эвээш акша-хөреңги үнер.

Аъш-чем продуктуларын шиитпирлээриниң өске оруктары — Амур областың төп болгаш мурнуу районнарынга, Бурят АССР-ниң Баргузин чавызаажынга, Еврей автономнуг областа кедээ ажыл-агыйны сайзырадыры болур. Мында Баргузин, Зей, Ыракты Чээп чук болгаш өске-даа агроүлетпүр комплекстерин тудуп турар. 700 муң гектарын тарылгага ажыглап болур 200 муң гектар черни Сибирьниң эртемденнери ханы шинчилеп көрген. Эртем экспедициязының удуртукчузу Юрий Новосёловтуң санап турары-биле алырга, агаар-бойдус мында чымчак, черниң хөрзүнү багай эвес, суг элбек. Өске комплекстерниң арга-шинээзи оон база дудавас.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң тудуу-биле чергелештир «аграр цехтерин» — дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдери уламчылавышаан. Чижээ, БАМ-ның «найысылалынга» — Тындага огуречтер мартта, помидорлар июньда быжа берген деп солун-сеткүүлдер дыңнадып турган. Демир-орукчуларның тутканы теплицаларга оларны өстүрүп алган. «Соок полюзундан» ырак эвес Якут АССР-ге безин ногаалар эки үнүп турар. Мында чер кыры мөңге доң. Теплицаларга рассадаларны өстүргеш, ажык хөрзүнге оларны олуртуп, июнь-июль айларда гектар санындан-на 400 центнер огуречти, 500 центнер томатты, 600 центнер капустаны өстүрүп ап эгелээн.

Ю. ШЕБАЛИН.
ПМА.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ТАНДЫ РАЙОНДА «КОММУНИЗМНИҢ ХЕРЕЛИ» СОВХОЗТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНГА

Кочетово он чыл школазының директору турган Ч. И. Маадыр-оол школаның аъш-чемин, акша-көпеен самчыгдааш, республиканың Улусчу контроль комитединге хемчег алыскан. Коммунист кижи чурум уреп турда, кандыг-даа хемчег албаан, өске районче чорудупкан. Бо чорук партия Уставынга дүгжүп болур бе? Школаның ажыл-агый эргелекчизи А. А. Бухтуева ол херекке база киржилгелиг. Бо үстүнде эштерниң самчыгдал кылырынга школада өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова улуг садарлыг болган. Ол хамык херекти биле-тура, чамдык кижилерниң аттарын табельге ажылдаан кылдыр киирип турган. Ол база бөгүнге чедир хемчег алыспайн турары элдеп деп чагаада хомудап бижээн.

Улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүсекомунуң даргазы Т. С. Тюлюштуң ук чагааны истеп, сайгаргаш, редакцияга дыңнатканы болза: чагаада бижээн фактыларның хөй кезии бадыткаттынган. Сан-хөө чурумун каржызы-биле хажытканы дээш Ч. И. Маадыр-оолду республиканың Улусчу контроль комитединге сайгарып, хемчээн алган. Чырыдышкын министерствозунуң № 154 дужаалы-биле ону бо чылдың май 28-те ажыл-хүлээлгезинден хостаан. Ажыл-агый эргелекчизи А. А. Бухтуеваның херээн истелге органынче киирген. Өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова өске кижиниң адының кырынга нормазындан ажыр акша ап турганы дээш шыгыы саттыдырыгны алган.

БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ СЕСЕРЛИГ СУУРНУҢ ЧУРТТАКЧЫЗЫ С. УДУМБАРАГА.

Бии-Хем район эмнелгезиниң баш эмчизи Л. Шелехова силерниң чагааңарда айыттынган фактыны шын деп редакцияга дыңнаткан. Шыңапаза фельшер Г. Н. Селип хевертен аараш, Кызылдың бо-жудулга эмнелгезинге эмнедип чыткан. Амгы үеде Сесерлиг суурнуң эмнелге пунктузун К. Ч. Чооду эргелекчилеп ажылдай берген.

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде чоннуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалап көрген.

Самагалдай кедээ Совединиң күүскому девискээринде чурттакчыларның дузалал ажыл-агыйын сайзырадырынче кичээнгейни угландырып эгелээн. Ол айтырыгны Советтиң ээлчегниг сессиязынга база чугаалашкан.

Суурда 587 өреге бар. Оңу 16 агитквартадга үскен. Өреге бүрүзүнүң огородтуг, мал-маганныг болуруң чедип алыры-биле депутаттар, агитквартиралар дамчыштыр тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр айтырыгны чугулап көрүп турар бүдүрүлгелер, албан организация черлери бар. Чижээ, Сельхозтехкуркомнун Самагалдайда районнар арзының катты-жышкынының коллективи дузалал ажыл-агыйын тудар айтырыг талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Коллектив 130 өшкүнү чондан садып алган азырап турар. Улус өөредилге килдизи эрткен чылдан бээр 32 хаванны тудуп, оон 25-ин ниити чемнениилге черинге дужааган. Бир га черге картофельди коллективтиг олурткан. Суурда уруглар ясли садтары база түс-түзүнда хаваннарны тудуп турар. А районнуң ыяш ажыл-агыйы 200 баш хой өшкүнү тудары-биле аңаа белеткелди чорудуп эгелээн. Коллективтерде бо айтырыг ниитизи-биле багай эвес шиитпирлеттинип турар.

Суурнуң чурттакчыларының дузалал ажыл-агый тудуп турары деңдески эвес. Огородтуг, мал-маган тудуп турар өг-бүлелер бар. Ындыг болза-даа бажыңының девискээринде огород шөлү бар-даа болза, ону ажыглавайн турарлар бар.

Дузалал ажыл-агыйын кедээ Советтиң девискээринге калбартыр талазы-биле чедир көөр, шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес. Ылаңгыя хамаатыларның дузалал ажыл-агыйында мал-маганны мал чеми-биле хандырар айтырыгда чамдык чүүлдерни шиитпирлээринге кедээ Советтиң талазындан сүме кадып, киржири чугула.

Т. КУНГА.
Тес-Хем район.

СЕЗОН ААЙЫ-БИЛЕ

Профэвилелдери болгаш чарыш

«Шекпээр» совхозтуң профэвилел комитеди ында парткомнуң удуртулгазы-биле ажыл-ишчилер ортузунда чарышты калбак нептередир, ону дээштиг кылдыр организастаар, чарыштың киржикчилериниң кужениишкиннерин, планныг даалгаарыны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мөөңнээр дээш шудургу ажылдап турар.

Чыл эгезинде ажыл-агыйның удуртукчуларының, специалистерниң, хөй-нити организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, ону ажылчыннарның нити хуралынга хүлээп алыр. Ол негелделерге кылыр ажылдарның норма-чижээ, хемчээли, тиилекчилерни шаңнап, мактаарының моральдыг болгаш материалдыг хемчеглерин тодаргай киирип турар. Совхозтуң профэвилел комитеди чарышты хөйге көскү, калбаа-биле нептерээңгей болзун дээш, оон дээштиги дээш чамдык ажылдарны кылып турар.

Чарыштың түңнелдерин ооң негелделеринге дүүштүр ай-шаанда үндүрери кол черни ээлеп турар. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профэвилел комитеди бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып турар. Ол совхозта саанчылар, хойжулар, механизаторлар, чолаачылар ортузунда чарыштың түңнелин кварталдап, чартык чылдап, а сезоннуг ажылдар үезинде 5—7 хонуктап үндүрүп турар.

Чылдың эгезинден тура совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарыш калбарган. Совхоз күрүнеге эът садарының чыл планын 100 хуу, дукту 112 хуу кылдыр ажыр күүсеткен, сүт планын күүседиринин кырында келген. Совхоз ниитиниң малынга чем белеткелин организастыг чоруткан. 2900 тонна сигенни, 3600 тонна силосту, 300 тонна саванны, 125 тонна витаминниг сиген далганын ол ажыл-агый мал чеминге белеткээн.

Черле ынчаш совхозтуң ажыл-ишчилери ажыл-агыйның кайы-даа адырларында чедиишкинниг ажылдап, чарышка идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде совхозтуң Аянгаты салбырының Биче-оол Монгушка удурткан сигенчи звенозу бүгү сезон дургузунда чарыштың мурнуку одуруунга үнүп, тиилекчи болуп келген. Оон аңгыда Эрес-оол Куулар болгаш Чимит-оол Саанга удурткан механизастаттынган звенолар база социалистиг чарыштың бүгү норма-чижектерин ажыр күүседип, чарыш түгүн бедик тудуп келген. Ол звеноларга социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турар үеде 150—200 рубль чедир акша шаңналын тывсып турган.

Совхозта хойжулар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин хөй олдаашкынының, дүк кыргылдазының болгаш мал семиртилгезиниң сезоннарының аайы-биле үндүрүп турар. Бо чылдың хойжулар ортузунда социалистиг чарыжының түңнели-биле бирги черни 100 хойга онаашты 103 хураган, бир хойдан 2 кг 300 г дүк кыргып алган Базыр-оол Ооржак алган. Ийиги черде — Шыдыраа Монгуш, үшкү черде — Маңдак-Хаа Ооржак. Оон аңгы эки көргүзүглерлиг болган малчыннар база өртектиг бараннар-биле шаңнаткылаан. Оларга Мынчаа Монгуш, Александра Ооржак, Сарыг-оол Ооржак, Чучараңмай Монгуш хамааржыр. Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көөр халас путёвка-биле Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Ооржак Кур-Седи, Чимит-оол Саая олар шаңнаткан. Саанчылардан Күш-ажылчы Алдар орденниң эдилекчизи Минис Монгуш болгаш Зоя Сат олар база шаңнаңга төлептиг болганнар. Механизаторлардан Эрес-оол Ооржак, Олег Монгуш, Тапат-оол Ооржак, Спар-оол Монгуш олар чарышка шылгараннар.

Парткомнуң удуртулгазы-биле совхозтуң профэвилел комитеди моон-даа соңгаар социалистиг чарыштың арга-методтарын улам ыңай сайзыраңгайжыдып, ооң дээштииниң болгаш чоңга көскүзүн чедип алыры-биле ажылдаары негеттинип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

КЫСКА ЧУГАА АРАЗЫНДА...

Тыва улус ындыг кижилер дугайында: «Чыткан хөй түргуспас, чымчак сиген сып баспас» дижирлер. Бо сөстер колдуунда-ла топтуг-томааныг кижилерге хамааржырын кым-даа билир. Шак ындыг кижиге чоокта чаа «Ак-Туруг» совхозтуң салбыры Кызыл-Даг суурга ужураштым. Кайда, чүнү кылып турарын оон айтырарымга: «Тудугжу кижи мен» дээп, Ынча дээш аңаа немей чүнү-даа чугаалавады. «Тудугжу» деп сөс дыңнааш: «Тудуушкундан өзер, дуржулгадан өөренир» деп сөстер бажымга чыкдээн. Бичии болгаш оон база катап ылавыладым:

— Бо чылдың эгезинден бээр кандыг тудуглар кылдыңар? Силерниң бригадаңар кайы организацияга хамааржырыл?

— Бригадавыс кежигүннери доктаамал эвес. Ынчалза-даа бо эрткен айларда колдуунда-ла чеди хире кижи турум ажылдап турдувус. Чамдык хоочун өөрүм пенсиялаар. Аныяк оолдар база бар. Ңаа бир кижи шериг албаны эртирип чоруур. Бистер № 586 КМК-ның Кызыл-Дагда бригаданың кежигүннери, оон тудугжулары болуп турар улус бис.

«Кижи-биле кижи чугаалажып таныжар» деп чүве бар. Чаа таныжымның чугаазы чоорту үнүп келди. Чыскаал Шыгжаавевич Долаан тудуг ажылынга хөй чыл болган кижи болду. Ажылдап-даа билир, ажылды кылырда шыңарлыг кылып-даа шыдаар — оон алыс бүдүжү ындыг. Чыскаал Долаан ажылының аайы-биле кана-даа чеде бээр. Бо чайын олар Арыг-Үзүүнге ажылдап турганнар. Тудуг материалдары-биле хандырылга багай эвес болган. Олар ийи аал чурттаар ийи бажыңны, уруглар садиган тудуп дооскаш, совхозка дужаап бергеннер. Ол ышкаш Ак-Туруг суурга ийи аал чурттаар бир бажыңны ажыглалга кииргеннер.

Кожуп чорааш, тудуг кылыр, суурлар кезиир болганда оларга чамдык бергелер бо-ла таваржы бээр. Тудуг материалдары-даа, аъш-чем хандырылгазы-даа үзүктели бээр. Оон кадында неделяны төндүр ажылдааш, дедир чанар үеде автобус келбес чүүлдер база тургулаан. Бо бүгү тудугжуларның ажылынга, амыдырал байдалдарынга таарымча чок чорукту болдуруп келген. Ол чүүлдерни чайладыр талазы-биле КМК-ның удуртукчулары, ында профэвилелдиң тудуг комитеди боттуг хемчеглерни ап, ажылчыннарга дуза көргүзериниң ийиги чергениң айтырыы кылдыр көрбес болза эки.

Тудугжу Ч. Ш. Долаан кызымак кижи. Чуткулдуг болгаш төлептиг ажылчын. Ооң тудуг ажылынга киирип келген үлүүн коллектив үнелээн. Чыскаал Шыгжаавевич «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Ол хөй удаа хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Ш. ДОРЖУ.

КЫЗЫМАА-БИЛЕ

Маадыр-оол Монгушович Артаа кооперация шугумунда он чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ол бо хүннерде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арысканда аъш-чем магазининиң эргелекчизи. Бо магазинге ажылдаа-ла сес чыл болган. Ол үениң дургузунда Маадыр-оол Монгушович суурнуң чурттакчыларының бүзүрелин чедип алган.

Магазинде садыгжының булуңунда социалистиг хүлээлгелерни, ай, квартал планнарының түңнелдерин аскылаан. Юбилейлиг чылда магазинниң коллективиниң эки ажылдап турары оон илдең. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдалары эки көргүзүглерлиг күүсеттинген. Октябрьда чеди муң рубльдиң барааның саарар план чеди муң дөрт чүс рубльге боттанган. Сорулга ажыр боттанган. Ноябрьның планныг онаалдазы база бүрүн күүсеттинеринге ол бүзүрелдиг. Ол бүгү М. М. Артааның кызымак ажылының түңнели.

Садыгжы магазинге бараанарны четчелеп, садып алыкчыларның негелде-херегцелдерин долу хандырарынче улуг кичээнгейни угландырып келген. Ынчангаш магазинде хүн бүрүнүң эргежок чугула бараннары бар, ассортиментизи элбек. Маадыр-оол Монгушович складтан бараан алырда, садып алыкчыларның негелде-херегцелдерин албан өөренип көөр чаңчылдыг.

Чонунга дыңнангыр, эвилең-ээлдек садыгжының ажылын арысканчыларның мактаары тавары эвес.

Маадыр-оол Монгушович бодунуң хүлээнген ажылындан аңгыда хөй-ниитичи. Ортумак школада ада-ие комитединиң кежигүнү, дружинник хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип келген. Оон аңгыда садыгжы шүлүк бижииринге сонуургалдыг.

М. М. Артаа эргелекчилээн магазинге кирип келирге, оол арыг-шевери, чырык, чылыг аажок. Ол техниктиг ажылчын Анчымаа Доктугеевна Иравжаптың эки ажылы.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-нин Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын өөренирингe.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын бистиң партиявыс, бүгү совет улус ханы сонуургаа база чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алганнар, ол ышкаш делегейге канчаар-даа аажок улуг сонуургалды хайныктырган. Партия организациялары ол документилерни пропагандалаарын, тайылбырлаарын болгаш өөренирин чер болганда калбарты берген, 1983 чылдың планының онаалдаларын бүдүрүлге бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң сорулгаларынга дүүштүр тодаргайлаарынга эргежок чугула күжениишкиннерни үндүрүп турар. Партийжи өөредилге системазының болгаш экономиктиг өөредилгениң пропагандистеринге дуза кылдыр ийи кичээлдиң чижек планын парладывыс.

I. ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ТОДАРГАЙ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының салгалдыы болгаш чайгылыш чогу. СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң шиитпирлеринде илереттинген болгаш Л. И. Брежневтиң амыдыралга чорудуп келгени ленинчи угланыышкын-биле партия быжыг болгаш чайгылыш чок чорупт орар. Партияның болгаш күрүнениң амыдыралга быжыы-биле бадыткаттынган ленинчи норма-чижектерге болгаш принциптерге шынчы чорук. **Партия биле чоннуң чайгылыш чок чаңгыс эви.**

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чаа сорулгалары. Беш чылдың планын, ээлчеглиг ажыл-агыйполитиктиг сорулгаларны күүседиринче, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынче, ниитилел бүдүрүлгезиниң интенсификацтаарын күштелдиреринче совет кижилерниң бүгү күштерин болгаш энергиязын мобилизастаары. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, совет улустуң чаагай чорүу дээш бөлүр-чогуру-биле хөйнү кылыры — бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле шалыпкын нептередири, бүдүрүлгеге күчүлерин, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны чеп ажыглаары — улус ажыл-агыйының чугула курлавырлары.

Ниити күрүнениң, чоннуң эрге-ажыктарын сагыыры дээш, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдези дээш харысалганы бедидери, дужун хараар болгаш тус чернин эрге-ажыкын бодаар чоруктар-биле шыңгыы демисежири.

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү чоннуң херээ. Көдээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозары, ажаап алган дүжүттү бүрүну-биле кадагалаары, мал кыштаглаашкынның үлегерлиг чорудары. Агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаары болгаш чеп ажыглаары.

Совет кижиниң дугайында, ооң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарының, ооң угаан-бодал сайзыралының дугайында сагыш салыышкын — партияның чугула программныг айтыышкыны. Чоннуң херегле барааннарын бүдүрерин өстүрер болгаш оон шынарын экижидер талазы-биле харысалгалыг сорулгалар.

Үлетпүрнүң баазалыг адырларын хөгжүдериниң кол айтырыглары.

Одалга-энергетиктиг комплексти улам хөгжүдери. Нефтини болгаш газты бүдүрерин көвүдедири. Металлургия, хөмүрдаш үлетпүрүнүң, демир-орук транспортунуң хожудаашкынын ажып эртери. Капитал тудугже кичээнгей. ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези — камналга болгаш хумагалал дээш бүгү улустуң шимчээшкинге идепкейлиг киржири.

Делегейниң революсчу чорудулгазынга ажыл-агый политикавыс-биле улуг салдар чедирип турарывыс. Коммунистерниң туружу — күш-ажылдың болгаш демиселдиң мурнуку одуруунда. Бистиң мурнувуста сорулгалар улуг, нарын-даа. Ынчалзажок бистиң партия, совет улус оларны боттандырып шыдаар аргалыг-даа.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кол сагыш салыышкыны— чоннуң чаагай чоруун бедидери болгаш чер кырынга тайбыңны камгалап арттырары. Бистиң даштыкы политиктиг угланыышкынывыстың принципиалдыы, чайгылыш чогу.

Быжыг тайбыңны хандырары, хамаарышпас чорукка болгаш социал депшилгеге улустарның эргелерин камгалаары — совет даштыкы политиканың чайгылыш чок сорулгалары. Бистиң чуртувустуң камгаланып аргазы чогуур деңнелде, кызыгаарларга дээп болбас чорукту, өннүктеривистиң эрге-ажыктарын камгалаарынга белеңнивис. Социалистиг демкаттыжылганы быжыглаары — СЭКП-ниң бирги чергелиг сагыш салыышкыны. Бистиң күжүвүс — чаңгыс эпте.

Колониалдыг дарлалдан хостаттан күрүнелер-биле, боттарының хамаарышпас чорүу дээш туржуп турар улустар-биле ССРЭ-ниң эп-сеткил каттыштырылгазы. Барыын Европаның чурттары-биле ССРЭ-ниң тайбың кады ажылдажылгазын хөгжүдери. Чавырлыышкынның политиказы — келир үеге-даа хамааржыр. Тайбыңны болгаш чавырлыышкынны камгалаарынга делегейниң кандыг-даа күрүнези-биле ак сеткилдиг, деңэргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага Совет Эвилели белен. Улус массаларының идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг хөделишкиннери-биле ядролуг дайынның айыылын чайладып, тайбыңны камгалап болуру. Чепсек чок делегей — социализмниң идеалы ол.

II. КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ПЛАНЫ

Совет экономиканың шапкын хөгжүлдези— социалистиг тургузугнуң үндезин артык күштериниң херечизи. Он бирги беш чылдың онаалдаларының, юбилейлиг чылдың планнарының болгаш хүлээлгелериниң күүсеттинип турары (адырларда, республикада, областа, районда, күш-ажылчы коллективте). Партияның социал программазының чайгылыш чок боттаныышкыны.

Үлетпүр, энергетика болгаш агроүлетпүр комплекстер, транспорт болгаш харылзаа, капитал тудуг, эртем, техника болгаш культура талазы-биле **1983 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол-кол сорулгалары.** Социал хөгжүлде болгаш чоннуң амыдыралының чаагай чоруун бедидери. Бойдусту камгалаары болгаш бойдус курлавырларын чеп ажыглаары. Даштыкы экономиктиг харылзааларны улам хөгжүдери.

Үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның деңдески хөгжүлдезин хандырары, капитал салыышкыннарның ажыктыын бедидери, совет республика бүрүзүнүң экономиказын улам хөгжүдери. Бирги чергениң кичээнгейин — аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче. Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң салыышкынывыс. Экономиканың бүгү адырларынга — эргелеп башкарылгага, планнаашкынга, ажыл-агый механизминге удуртулганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедири. Күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга, ажыл-агыйны организастап чорударының арга-методтарын сайзыраңгайжыдарынга ажыл-ишчи бүрүзүнүң киржилгезин бүгү тала-биле калбартыры.

Бо чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, 1983 чылда утпуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылыр талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң сорулгалары. Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге күрүне, күш-ажылчы болгаш күүсекчи корум-чурумну бүгү талазы-биле быжыглаары. Ажылга организастыг болгаш ажылагыйжы чорукту бедидери. Мурнакчы дуржулганы нептередири, чоннуң байлааң ёзулуг ээ ёзу-биле көөрү, ажыл-агыйжы өөс болгаш төтчеглекчи чоруктар-биле демисел — совет кижи бүрүзүнүң херээ. Экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын долузу-биле ажыглаары. Хлебти, курлавырларның бүгү хевирлерин эң шыңгыыва-биле камнаары. Продукцияның шынарын бедидери, өөөш чарыгдалдар үндүрүп тургаш, эң бедик алыс түңнелдерни чедип алыры. Күш-ажыл — бистиң Төрээн чуртувустуң өндүр чаагайының болгаш күчүзүнүң үндезини. Эки ажылдаан тудум-на, улам эки чурттаар бис.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл өөн шалыпчы ажыл-биле уткуулу. 1983 чылды — беш чылдың өөек чылын—ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, коммунизм болгаш тайбың дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээли.

Партия комитеттери, политиктиг чырыдыышкын бажыңнары болгаш кабинеттери, экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдер коммунистер, бүгү дыңнакчылар партияның идип үндүргени сорулгаларны хан-дамырындан тудуп херээ кылдыр хүлээп алзын, оларның күүселдези дээш меерелдиг болгаш идепкейлиг демисешкин дээш кичээлдерниң бедик деңнелин чедип ап, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралы, тодаргай сорулгалары-биле тудуш холбаазын хандырары-биле пропагандистерге дузалаар хүлээлгелиг. Пропагандистерни эргежок чугула статистиктиг медээлер, методиктиг сүмелер-биле хандырар ужурлуг.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Улуг найыралдың үре-түңнелдери

ССРЭ-ниң 60 чылын акы-дунма Казахстан политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң чаа көдүрлүүшкүнү-биле уткуп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажылчы чоннар ажыл-иштиң дайынчы программазы кылдыр уткуп хүлээп алган. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде эртип турар Казахстанның хүннеринин киржикчилери ынчаар демдеглеп турар.

Социалистиг нацияларның бузулбас эвилелиниң хүрээлеңинге чорааш, республиканың эрткен алдарлыг оруунуң дугайын ол хүннериң эгезинде Казахстанның Компартия ТК-зының секретары К. К. Казыбаев чугаалаан. 60 чылдарның иштинде казах черниң девискээрлеринге канчаар-даа аажок улуг социалистиг чаартылгалар болгулааның аңаа демдеглээн. Казах ССР-ниң тургустунганчылында кылып үндүргени ыыкаш, ол хире хемчээлдиг үлетпүр продукциязын бо хүннерде ында чартык ажыл хүнүнде-ле берип турар апарган.

Көдээ ажыл-агыйда кайгамчыктыг чаартылгалар болган. Партияның кыйгырыын ёзугаар Казахстанның кур черлерин аңдарары-биле бүгү-ле республикалардан 700 муң кижи келген турган. Кур черниң үе-чадазының баштайгы, аң аар-берге чылдарында республиканың партия организациязын Леонид Ильич Брежневтиң удуртуп турганынга Казах ССР-ниң ажылчы чоннары чоргаарланып турарлар. Кур черлерни ажыглап эгелээнинден бээр республиканың шөлдери чуртка 20,3 миллиард пуд тарааны берген. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырып чорудар талазы-биле Казахстанга база-ла харысалгалыг роль онаажып турар.

Аалчыларга экономикага, эртемге болгаш культурага чаа-чаа чедиишкиннерни күзевишаан, москвачылар, совет улустарның найыралының болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң бузулбас харылзааларын бедик-биле үнелеп турарын илереткеннер.

Казах ССР-ниң төлээлекчилеринге ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң Хүндүлел дипломун болгаш медалын тывыскан.

Чурттуң кол делгелгезинге Казах ССР-ниң уран чүүлдер мастерлери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери чогаадыкчы отчёдун кылып, оюн көргүскеннер.

• • •

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге республиканың хүннери-биле холбаштыр Казах ССР-ниң Москвада чоруп турар делегациязының парлалга конференциязы болган. Аңаа сөс ап, чүве чугаалааннар Казахстанның ажылчы чоннарының чаагай чоруу чыл келген тудум-на улам экижип, ооң экономиказының, эртемниң болгаш культуразының талазы-биле хөгжүлде көстүп көрбээн бедикке четкен деп айтып турганнар. Ол бүгү чедиишкиннер дээрге, Коммунистиг партияның, Совет күрүне болгаш ниитилел тургузуунуң ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанып турарының бүзүреңдиг бадыткалы-дыр.

(СЭТА).

• • •

Чаа ногаалар

КИРОВОБАД. (Азербайджан ССР). Кировобадтың чылыдылга комбинадының коллективи тараажылардан чаа ногаа өстүрериниң эстафетазын хүлээп алган. Шил-биле дуглаан огородтардан огурецтерниң болгаш помидорларның баштайгы дүжүдүн ажаап алгаш, оларны чурттуң төп болгаш соңгу районнарынче чүдүрүп чоруткан. Ол чылыдылгалыг огород шөлү келир чылдың май айынга чедир ажылдаар. Ол үениң иштинде эрткен чылдыыңдан дыка хөй, үш муң тонна хире ногааларны өстүрүп үндүрер. Агдаш хоорайда ажыглалда кирген база бир чылыдылга комбинады бир муң ажыг тонна чаа ногааларны бээр ужурлуг.

• • •

Ажаап алыышкын эгелээн

АШХАБАД. (СЭТА). Кара-Кум каналының уннарында лимоннарны ажаап ап эгелээн. Баштайгы он-он муң лимонну «Социализм» болгаш «Туркмен ССР-ниң 40 чылы» колхозтарда тудуп тургускулаан лимонарийлерден хүлээп алыр черлерде аппарып дужааган. Бо беш чылда боттандырары-биле ажылдап кылган программаны ёзугаар хааглыг лимонарийлерниң шөлү республикага он-он гектарга калбарар ужурлуг.

• • •

Ыяш олуртулгазы

ФРУНЗЕ. (СЭТА). Киргизияның найысылалының лесоводтары чаа микрорайоннарга парктарның болгаш скверлерниң күскү олуртулгазын эгелээн. Ында ине бүрүлүг ыяштарны болгаш дыттарны колдадыр олуртуп турар. Бо күзүн лесоводтар чаш эвес, а он чылдыг ыяштарны олуртуп турар. Ол чорук хоорайга дыштаныылга зоназын кыска хуусаада тургузар арганы бээр.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр). «Бо делгелге—ССРЭ-же улуг болгаш хандыкшылдыг аян-чорук-тур. Силерниң кайгамчыктыг чуртуңарның улустарының канчаар чурттап турарын көөр аас-кежиктиг болдум» деп каан бижимел демдеглелди Аржантей хоорайның чурттакчызы Сюзанна Клод дептерде бижип каан. «Бистер — совет улус бис» деп эгелиг СЭТА-ның фотоделгелгези Парижтиң Дефанс районунда ажыттынган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан ол делгелге ында дыка улуг сонуургалды болдуруп турар. Тайбыңның совет программазының канчаар боттанып турарының дугайында, үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, космосту шиңгээдиринге, хөй национадыг культураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезиниң дугайын көргүскен ооң эңпүг болгаш анаа-даа фотографиялары-биле 50 хире муң парижчилер болгаш француз найысылалдың аалчылары таныжып каннар. «Дыка-ла чараш делгелге-дир. Бүгү класстың омунээзинден четтирдим.» Нандера хоорайның колледжизиниң 6-гы клазының өөреникчилери демдеглел дептеринге ынчаар бижип каанар. Оон өске бижимелдер бо-дур: «Мен силерниң кайгамчыктыг чуртуңарга чораан ышкаш болдум. Тергиин делгелге дээш четтирдим. Ришар Ру».

ОШИРОКОВ.

САЛЬВАДОР. Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң отрядтары шаап халдаашкыннарының үезинде чурттуң аңгы-аңгы департаментилеринде 20 чурттакчылыг черлерни хостаан. Чалча ёзу-чурумнун агшериглеринин тура халышкан чонну ээлеп турар черлеринден үндүр шавар дээн бүгү-ле оралдажыышкыннары буурап дүжүп турар.

ЧУРУКТА: НХО-нуң дайынчылары.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң америк ёзунуң чалча ёзу-чурумунуң шериглери Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң (НХФ) отрядтарының октябрь 10-да эгелээн шаап халдаашкыннарының үезинде бир муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чидирген. Ол дугайын Сальпрес информация агентилели дыңнаткан.

ЧЫЛЧА ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу улусчу армияның отрядтары Никарагуаның иштики херектер министерствозунуң кезектери-биле кады Халапа (Нуэва-Сеговия департамент) хоорайның девискээринге сомосачыларның хөй кижилиг дээрбечи бөлүүн чылча шапкан. Манагуадан соңгу талаже 280 километр черде ол районче Гондурастың девискээриндеп шургуп кирген дээрбечилер ук черниң тараачыннарын коргудуп-сүртедип, көдээ ажыл-агый ажылдарынга шаптыктап, Никарагуаның кызыгаар туруштарын боолап турганнар.

Никарагуаның иштики херектер министри Томас Борхениң медеглээни-биле алырга, эртен пятницада эгелээн дайын чорудулгаларының үезинде дээрбечилер улуг чидириге таварышкан, Гондурасче дезип чоруй барган.

Халапа хоорайның чоокавызында амыдырал катап амыр-шөлээн, чогумчалыг апарган. Дээрбечилерниң үүлгедиишкиннеринден даглaрга чаштынып турган тараачыннар боттарының суурларында дедир чедип кээп, кофени болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын ажаап алыринче кирипкен. Оларның дыка хөйү сандиножу улусчу милиция —«милисианостуң» отрядтарынга кирер деп шиитпирлээннер.

ЧАА ПРЕМЬЕР-МИНИСТР

ТОКИО. (СЭТА). Японияның либерал-демократтыг чагырыкчы партиязының даргазы Ясухиро Накасонэ парламентиниң Токиода ажыттынган ээлчег чок сессиязынга чазак баштыңынга соңгуткан. Ол удурткан чазаа дүшкен премьер-министр Судзукини солаан.

Чаа премьер-министр аңаа болган парлалга конференциязынга чурттуң даштыкы политиказының үндезини «АКШ-биле бүзүрежиринин харылзааалары» болуруп медеглээн. «Бир эвес Каттышкан Штаттар-биле харылзаалар быжыг эвес болур болза, бистер оон өске даштыкы политиктиг хемчеглерни чорудуп шыдавас-даа бис — деп, ол чугаалаан. Бистер ону барымдаалааш, Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга харылзааларның турнугуушкунун уткаарынче чүткүүр апаар бис».

Накасонэ экономика талазы-биле мурнундагы чазактың политиказын үргүлчүлээри чугула деп чугаалаан. Оон бодап турары-биле алырга, Японияның амгы конституциязын «эде көргеш, экижидер болза, дыка-ла шын бөлүрүн» ол база медеглээн.

«Майнити» солун Накасонэни чаа премьер-министрге соңгааның дугайын бижээш, ооң удуртулгазы-биле Японияга шериг белеткели улам-на шапкын темп-биле кылдынып апаарын айыткан. Солуннуң бижээни-биле алырга, «Накасонэни политиктиг ажылдакчы кылдыр көөр болза, ол чурттуң камгаланыр аргазын күштелдирериниң талалакчызы боор турар. Ооң ужурундан ол конституцияны эде көөрүн оралдажып турарлыр». АКШ Японияның чаа премьер-министринге идегел салып, япон чепсектиг күштерни улгаттырарының талазы-биле бодунуң негелделериң күштелдирери тодаргай боор турарын «Майнити» айыткан.

Я. Накасонэ ол-ла хүн чазактың составын чарлаан. Даштыкы херектер министри С. Абэ, национал камгалал эргелелиниң күрүне министри эргелиг начальниги — К. Таникава, даштыкы садыг болгаш үлетпүр министри — С. Яманака, сан министри — Н. Такэсита болгулаан.

УТБХ-ТИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Ында Улус Төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат Хуралының (УТБХ) сессиязы ажыттынган.

Сессияның хүн айтырыында —КУР-нуң эткен конституциязының төлевилелин чугаалажып көргеш, хүлээп алыры, алдыгы беш чыл планының, 1982 чылда күрүне бюджединиң күүселдезинин болгаш 1983 чылда бюджеттиң төлевилелиниң дугайында илеткелдер. Ол ышкаш ээлен хөй хоойлуларны болгаш доктаалдарны, ылангыя чаа, алдыгы чыыштың УТБХ-ниң депутаттарын соңгуурунуң чурумунуң дугайында доктаалды чугаалажып көөр.

Эттинген конституцияның төлевилелиниң дугайында илеткелди УТБХ-ниң Доктаамал Комитединиң даргазының оралакчызы Пэн Чжэнь кылган.

ЧАРЫГДАЛ УЛГАДЫП ТУРАР

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-тың Япония-биле садыглажыышкынында чарыгдалдар улам улгадып кел чыдар. Бо чылдың он айларының иштинде ол 16,9 млрд. доллар болган. Ынчаарга эрткен бүтү чыл дургузунда ук көргүзүг 18 млрд. доллар турганын япон Киодо Цусин агентилел дыңнаткан. Япон-америк садыгның ындыг байдалы Вашингтоннуң улуг бужургаңнышкынывы болдуруп турар. Япон рынокту америк продукцияга калбаа-биле ажыдарын чедип алырын оралдажып турар АКШ-тың администрациязының күштүг албадаашкынынга чаа япон чазактың таваржыры чигенниг турбас деп, Киодо Цусин айыткан.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

КҮЖҮВҮС—ХӨЙ-НИИТИДЕ

Милицияның участок инспектору... Ооң хүн бүрү албан-хүлээлгези харылзап турары девискээринге быжыг корум-чурумну тургузарынче угланган. Ынчангаш милицияның чер-черде участок төлээзиниң ажылы хөй-ниити-биле быжыг харылзаалыг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар харысалгалыг бо херекте олар чаңгыс одуруттда эгин кожа туржуп турарлар.

Республика девискээринде милицияның бежен беш участок инспекторлары ажылдап турар. Оларның аразында хүлээнген херээнге бердинген, ак сеткилдиг кижилер эвээш эвес. Чиңзэ, Каа-Хем, Өвүр районнарының иштики херектер килдистериниң участок төлээлери А. В. Миненко, А. О. Лаа-Хөө, Кызыл хоорайдан В. А. Бочкарёв, Таңды райкүүскомунуң ИХК-зының «Тииилелге» совхозта милицияның участок төлээзи С. Х. Уртунмай болгаш оон-даа өскелер ындыгларга хамааржыр.

Райкүүскомнарның иштики херектер килдистериниң черчерде милицияның участок төлээлериниң чоокта чаа болуп эрткен республика семинарының үезинде бистиң корреспондентивис оларның чамдыктары-биле ужуражып, ажыл-херээн сонуургаан.

Л. И. Козеопова— Хову-Аксы суурда милицияның участок төлээзи:

— Милиция ажылы херээжен улуска берге, аар дижир. Ындыы ындыг-ла харын. Ынчалза-даа корум-чурум камгалаар белен эвес хүлээлгезин ар улус-биле деңге турушуу-биле күүседип турар херээженнер кайы хөй.

Участок инспектору мен. Ол харын ылаңгыя херээжен кижиге чиик эвес дээрзин бодумнуң ажыл-амыдыралымдан билир мен. Республиканың иштики херектер органнарында участок инспекторлары ийи херээжен кижи бар. Мен— оларның бирээзи мен.

Быжыглаткан девискээрим — Хову-Аксы суур. Мээң хүлээлгем — бүдүрүлгеге төвү бо суурга хөй-ниитиниң быжыг корум-чурумун тургузары.

Милицияның участок төлээзиниң ажылында кол чүве— профилактика ажылы. А аңаа дайныр күжүм — хөй-ниити. «Тыва кобальт» комбинаттың удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организациялары-биле, суур Совединиң күүскому-биле харылзаавыс быжыг.

Суурнуң дружинниктери корум-чурум быжыглаары-биле хайгааралдарже хүннүң-не кежээкиниң 7-ден 11 шакка чедир үнүп турар. Ынчан дежурныйлавышаан, учётта алдынган кижилерни, өг-бүлелерни, назы четпээннерни хайгаарап көрүп турар бис. Ылаңгыя моон мурнунда шииттирип чораан кижилерни учётка доораан алыр, ажылга киирер, кайы-бир коллективке ижиктирер дээн чижектиг айтырыглар бисте багай эвес тургустунган. Эрге-чурум хажыдыышкыннарны болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерниң янзы-бүрү аргаларыажыглаттынып турар. Ол талазы-биле чамдык хемчеглер ажылдап кылдынган. Бүдүрүлге, албан черлеринге эрге-чурумга хамаарышкан. алкоголизмге удур беседаларны чорудуп турар. Ажыл кылбас, арагаже сундулуг кижилер-биле чаңгыстап беседалажып, сүме кадып, сагындырарындан аңгыда, профилактика салдарын күштелдирери-биле үнүүшкүнүүр судтарны чорудуп турар. Оларның дээштии бедээн. Хөй-ниити-биле кады чорудуп турар ажылывыс мындыг. Оон ыңай мээң ажылымга чүнү немей чугаалаар деп. Суурнуң чону мени кончуг эки таныыр, а мен—оларны. Херээжен кижи болгаш ындыг чүве ийикпе, кайы-бир кижиниң сагыш-сеткилинге таарыжыр арганы бо-ла тып алыр-дыр мен. Кол чүве ол деп санап чоруур мен. Кижиге дуза кадары дег эки чүве кайда боор.

Виктор Иванович Панин— Кызыл хооркүүскомунуң ИХК-зының милицияның участок төлээзи. Оон ажылы мактал-дыг. Хоорайның дөрткү микрорайонунда корум-чурум камгалалының № 3 хөй-ниити пунктунуң чырыы орайга дээр-ле өшпес. Ол девискээрге хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының төвү ында деп болур. Ында хөй-ниити чөвүлели, эш хуу суду тургустунган. Улусчу дружинаның ажылы моон эгелээр. Депутаттар соңгукчуларын база маңаа хүлээп алыр. Участок төлээзи В. И. Панинниң ажылынга оларның дузазы улуг. Виктор Ивановичиниң быжыглаттырган девискээринде ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар, арагаже сундулуг кижилер доктаамал контрольда.

В. И. Панин хөй-ниити дузалакчыларынга хамаарыштыр мынча деп чугаалаар:

— Оларның дузазы эвес болза, бо чылдың эрткен айларында хамаатылардан кирген 362 билдириишкиннерни сайгарып көөрү берге. Хөй-ниити ол организациялар-биле демниг чорудуп турарывыс профилактиктиг хемчеглерниң дээштии бедээн. Харылзап турарым девискээрде ажылдан оспаксыраар он дөрт кижини ажылга киирдивис, он тос кижини арагадан эмнедири-биле чоруткан.

Виктор Иванович кызымак ажылы-биле күш-ажылчы коллективтер-биле ажыл-херекчи быжыг харылзааны тургузуп алган. Ында ооң дузалакчылары хөй. Автосептелге, алгы заводтары-биле оон харылзаазы эки. Бүдүрүлгелерде эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ажылының дээштии бедээн. Эш хуу судунуң мурнунга туруп келир кижилер-биле чугаа шыңгыы. Сеглээн сөзүн хажыдып турар болза, чугаа оон-даа шыңгыы болур. Түңнел үндүрүп, амыдыралдың шын оруунче киргеннер бар.

Милицияның участок төлээзи В. И. Панинниң хөй-ниити-биле кады чорудуп турар профилактиктиг хемчеглериниң дээштиин дараазында чүүл бадыткаар. Моон мурнунда шииттирип чораан ийикпе, азы административтиг хайгааралда турар кижилерниң талазындан кем-херек үүлгедин болбаан, эрге-чуруум хажыдар чоруктарның ында саны кызырылган.

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң «Хемчик» совхозта милицияның участок төлээзи Владимир Севээн-оолович Иргиттиң ажылы база эки. Совхоз төвүнде корум-чурум камгалалының дузалал пунктузун дамчыштыр ажыл тургустунган. Тозан кежигүннүг улусчу дружина, ниитиниң, хамаатыларның хуузунда малын оорлаар чоруктар-биле демисел чорудар тускайлаан дружина база ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет күүскому участок төлээзиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар.

Оорларга удур демисел чорудар дружина малчын коданнарга, орук аксы черлерге хайгааралдарны доктаамал чорудуп турар. Херек апарган таварылгада, дарый аъттанып-тарлар, оорларны кынчыктырбас.

Арагаже сундулуг кижилер-биле ажылды канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин дилээримге, ол мынчаар харыылады:

— Арагалааш, корум-чурум үрээн чаңгыс-даа таварылга аңаа эртпес. Буруулуг кижи коллективиниң мурнунга ийикпе, азы эш хуу судунуң үнүүшкүннүг хуралынга туруп, буруузун миннир. Ындыг хуралдарны чылдырбайн, дораан эрттирип турар бис. Ынчан оон дээштии бедик болуруп бодумнуң дуржулгамдан билир мен. Маңаа агитквартираларның, суурда херээженнер чөвүлелиниң киржилгези, дузазы улуг. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерниң талазындан кем-херек үүлгедиглерниң үнүп турары таварылга эвес. Ынчангаш олар шыңгыы хайгаарала. Ап чорудуп турарывыс хемчеглеривистиң түңнелдери багай эвес. Харылзап турарым девискээрде улуг корум-чурум үрээшкиннери болбайн турар. Ам кол сорулга—ону быжыглаары.

Республиканың иштики херектер килдистериниң черчерде милицияның участок төлээлери хөй-ниитиниң күжүнге даянып, корум-чурум камгалаар хүлээлгезин мынчаар күүседип турар.

В. КУУЛАР.

(Уланчызы. Эгези № 222—225, 275 «Шында»).

Аңчылар одаанга эртежик чедип келгеннер. Ол кежээ одагга шала чалгааранчыы кончуг болур хире: сояр киш, диин чок, кел чоруй чүгле ийи агыынак боолап алганнар, ону шиштеп чиир ол-ла.

Ындыг-даа болза, аңчы кижиниң одаанда кылыр ажыл-ла хей: куулгуну ужуруп, доорбаштааш, ону одагже дажыглаар, аргада ивилерин барып көөр, одаг кавызын сегидип алыр, кежээки аъш-чем кылыр дээш черле чүү турбас боор.

— Тевер Хуваевич, бо эртен диин боолаан черимде диин искир болду. Хүн эртеде мен диинден көрүп көрейн — деп Миша кылаштап чоруур бодаан.

— Ындыг-дыр, мен ивилер барып көрейн, бо эртен барган изивис киди дадара бээрлер магатчок, ынаар шулуннуң көвейи бир-ле ындыг ыйнаан деп, улуг аңчы чугаалааш, даянгыыжын тудкаш, ивилеринче кылаштапкан. Миша диин көрүп өзенче базыпкан.

Кежээки одагның чырык, чылыынга аңчылар даамзырап, сарыг шайын аартап, шиште агыынагының ак бөксээн чип каап, эртен ирени канчаалдыр барып аңнаарын сүмележип, үр-ле хөөрежип олурганнар.

— Өкей, бо приемник деп чүвени дыңнап олурар-ла болгай. Миша, каям эки таарыштыр тырттырып көрне, ам Кызылдың дамчыдылгазы чоокшулай берди боор, таа— дээш приемникти Мишага ап берген.

Миша приемникти таарыштыр тудуп олурарга, бирде «Москва чугаалап тур»-даа дээр, бирде моол, казах ырлар-даа дыңналыр. Ынчап олурда Кызылдың дамчыдылгазы туттунуп келген — тывалап чугааланган. Ооң соонда узун чаагай тыва ыр дыңналып келген. Николай Өлзей-оол «Тооруктуг долгай Таңдым» деп ырыны уянгылыг бадырып турган.

— Дыка-ла хала, бужар-ла ырлаар эр ол!— деп Тевер аңчы безин эрези хайны берген хөөреп олурган.

Аңчылар эртен эртежик, чырык ымыртында тура халчып келген. Бирээзи шай хайындырып эгелээн, бирээзи дегийт-ле ивилерин эккээр дээш тепкен. Удатпан чок-ла эрестиг Миша ивини чавыдактай мунупкан, өскелерин дизе четкен бо чызырадып келген. «Экизи көрген» дээш зиг ол дүне ивилер одаг чоогундан дыка ыраван болган. Болаада иви оъду — шулун, чаат, чаак чүм-чүм.

— Че, бичии хапка хоорагал, сухарыйдан уруп. биче кара пашты ап ал..р. сүге уттуп болбас — суг-суг деп-ле дөгертинип олура — Че, бо дүне чүвү дүжедиң мон, Миш?» — деп, хоочун аңчы эжинче кезе көрүп алган, каттырымзаан айтырган.

— Таң, дүш-даа дүжеведим дег болдум. Ам бөгүн база-ла ире сүрер дээш алдылавазывыс ол эмес бе деп арай муңгараксап хондум — деп кааш, Мишка арай шугулдаксанган хевирлиг. өөренген чаңчылы-биле бышкак идиктериниң хончуларын өрү тырткылаан олурган.

— Мен-даа бо дүне чаа удуп каап-тыр мен, аза. Дүжүмде бир хемчик аалга чеде берген. эмгежок хойлар-даа сүрүп турар мен. бир бичии хемчигешке хөтпелеп-даа олурар мен. Кадыргының хөйүн, бир-ле ындыг-ам! Уштуп октап-ла, октап-ла тур мен. Олла амыырап үвүүрген тура, бир кончуг улуг кырлыг кара кадыргыны соора туткаш. сугже ышкыныын киирипкеш, анаа хомудааш, отту чаштап келген болдум, хүгбай-ла аза болдум — деп, Тевер аңчы дүжүнге хомудап чугаалаан.

— Ире ынчап алыспайн баар эвес деппе? — деп аныяк аңчы иштинде ынчалзыын харын дээн хевирлиг айтырган.

— Биеэде чамдык аңчы ашактар чамдык дүштер хей, чамдыызы эки болур чүме дээр, мен та чүнү дүжеп каапкан боду. Че, көөр-ле— деп кааш, улуг аңчы карабин боозун аштап. иштин чүлгүй шаап алгаш, шыгаагылап көрген.

Ам чүү боор, ире барып аалдаары-биле аңчылар аъттанып кан. Чарылар-даа чызырадыр баскаш чорупкан. Адыг бар болгу дег черге келгеш, кара дагның каскаан элээн ыраандан долганып көөрге, ол дүне ире өскээр барбаан хире — ис муңгаш.

Аңчылар ивилерин кыр кырынга баглап кааш, кадырны куду оожум, кедеттинип, дыңнаалап, туруп каап, бичии будук безин сый баспайн, чудук-даа арта баспайн, шевергин базып олурганнар.

Бир черде алды-даа халып чораан, эриг изи чыдар, бир черде дииң-даа «кулурт» дээш ыяшче үне халыыр.

Аңчылар ол-ла ынчаар кедеп чорда, оларның чедип алган Калдараа хенертен ол-бо таладан чыт тырткылааш, хөрээн киргиредир сыылап, баг бажында-ла барган.

— Калдаракты эки бижыг тут, Миша. аксын база экидир таактай тыртып каг — деп, хоочун аңчы Тевер шыңгыы айтыышкын бере каапкаш. ол орта доктаай хонгаш, база чыт тырткылаан:

— Пу, хайт, чыдыыв!... Бир черден бужар чыт кад куруп кээп тур, билип тур сен бе?! — деп, эжинден элдепсинип айтырган.

Кол Миша адыг аңнаар арга-мергези чок-даа болза, аңчызының чугаазынга харыылаан:

— Ире мында аң базып албаан эвес ийне мон, шынап-ла чүве-даа чыдаан хептигил чоп! — деп каан.

— Бо харзыг соокта өлген аң канчап чыдыг бээр деп аан?! — хоочун аңчы эжиниң сөзүнге бүзүрексевейн, харын кара кайгап, чүвениң аайын тып чадап, бичии чудуктуң харын эжип, аңаа таваар олуруп алгаш, даңзазынга таакпылай берген. Калдарак баг бажында чүткүп, дыңнаалап, элик харааныыг арга талазынче көрүп каап олура, сиртин сирбейтипкеш, ам хирилейнип эгелээн.

— Че, көрдүң бе, эр, ирең мында ырак эвесте-дир. Калдарак ире билип каанда, черле ынчаар хирилейнип бээр аза чүме, ам билдине берди — дей каапкан соонда, Тевер аңчы даңзазын кактап, кара хой кежи чолдак тонун уштуп октапкаш, тон иштинде кылын хевиниң даштын орта саадаан куржанып, «содаглаңыы», шеверленип каапкаш, онаан уткаан мөге ышкаш, түрү киир базып ынай болган. Аңчылар бежен метр хире кудулап, черле даш чокка үңгээлеп чедип кээп көрүп турган: каскакта бедик хаялар баарында, хараган арызында кадырда улуг хаңган пөштер дөзүнде хүрең-куу доң довурак көстүп чыткан.

Улуг аңчы эжинин чениинден куду тырта каапкаш:

— Дөө-ле хаялар баарында, көрүп тур сен бе? Ында ире ижээн кыла берген-дир. Ол көстүп чыдар дөн довуракты «Күдери довураа» дээр. Үңгүрү ооң чанында деп бил. Кыштаглаарда. чылыг болзун дээш. чөнес чыып, уя бөлүп киирип турар ире-дир, изин көрем бо, ындыг дыка семис эвес чүме-дир — дээш, хоочун аңчы шала эргижирей берген исче салаазы-биле айыткан.

Адыг кускээр чылыгда ынчаар хөделип чоруур деп чүвени аныяк аңчы Миша канчап билир ийик. «Адыгның аксында келдивис-ле» деп Миша иштинде хөлзеп, сүрээдээниинден биче-биче сириңейнип, шыырныгып каап турган. Бо келзе, үне халыыр чүве кылдыр бодааш, улуг пөштерже көөрге, олары бичии-бичии апарган ышкаш болган.

Ындыг-даа болза Миша чүвениң хөлүн часпайн турган:

— Тевер Хуваевич, иревис ижээй берген эвес деппе бо? Дүрген-не Калдаракты сала каaптаал, барып эре бээрге. үңгүрүү аалдай каапкай-ла — деп дидимсени берген турган.

Улуг аңчы Тевер Хуваевич бо болгуже чедир та чеже адыг даялаан, та чеже ире ижээни аалдаан кижи! Ооң аңчы арга-мергежили-ле хөй.

Эжиниң ындыг шын сүмезин дыңнааш, ооң бажы бир-ле машина-биле дөмей ажылдап, «а-дырам, шынап-ла канчаар чүве боор» деп бодап тура, ам шуудунга кире берген.

Че, ындыг болза, ындыгдыр. Сен маңаа Калдаракты белеткеп алгаш тур. Мен оожум кедеп барып көрейн. Бир эвес ижээн бар, ооң иштинде ире чыдар хирелиг болза, үңгүр аксы хыраалай берген болур чүме болгай. Ам бо чылыг үеде ижээнде ире ханы эвес, үңгүр аксында, чоокта чыдар. Бир эвес мени билгеш, үне халыыр болза, мең маңнадыр боолаар эвес мен бе, ынчаарым орта, соонче Калдаракты сала каaптар сен—дээш, хоочун аңчы чиик-чиик ынай боош бар чораан.

— Чаңгыс кижиге айыылдыг ыйна мон, мен кады барайн хакай — деп эжинден ак сеткил-биле сагыш човай аарак дилээн.

Кол Миша аныяк аңчы болгаш, аңчыларның улуг ижээннер аалдап чораанын көрбээн, ындыг-даа болза одарда чораан адыгны улус-биле кады чанынга кедеп чеде берген база боолап-даа тургулаан эр, Миша оозунга база-ла чоргаарланып көрүп турда, аңчызы ижээн бар болгу дег пөш дөзүнде шагда чеде берген, боозун белеткеп алган кедеттинип турган. Күдери кырындан, пөш артынга чаштынып алгаш аңчы шинчилеп көрүп турарга, шынап-ла чаа ижээн көстүп чыткан, аксында хыраа чок, кургаг.

— Бир эвес шынап-ла хандыр ире бар болза, мээң шимээнимни билип каапкан ыыттаныы мени «хөректеп» чоруй-ла, үнгей аан боду — дээш, чолдак даңзазын уштуп эккелгеш, боозунуң хынын орта оожум сонтагылаан. Сураг. Улам чоокшулап келгеш, үңгүр аксынче боозунуң хараалын киир шыгаап алгаш, «эгем» — деп оожум чөдүргүлээн. Сураг. Таакпызын тип, кыпсып алгаш оожум дедирленип чоруй, эжинге дедир келген.

— Че, чүл мооңар?! — дээнзиг Миша эжинче көрүнген.

— Чүве-ле сураг — деп кааш, Тевер аңчы ыдынче айыткан.

Аңчылар ыдын шинчилеп көрүп олурарга, кулактарын сүүрертип алгаш, ол-ла хаялар ындынче көрүп, чыт ал, бирде олуруп-даа, бирде чыдып-даа каап турар ындыг болган.

(Уланчылыг).

⊙

Новороссийскиде ажыттынган мемориалдыг комплексти «Хамааты дайынының болгаш 1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга» тураскааткан.

Алдаржып сурагжаан Бичии черниң тулчуушкуннарының киржикчилериниң дайзынның туруштарынче оккур шаап халдаашкыннарынга кирипкен дайынчыларны хүлер-биле сиилбип турган көргүскен. «Бичии чер» дээр тураскаал-ансамбльды далайдан көөрге ындыг.

ЧУРУКТА: мемориалдыг комплекстиң автору, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу скульптор В. Е. Цигаль (солагай талазында) болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры, Бичии черниң дайынчызы А. В. Райкунов.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ болгаш Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙

ХАЙГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

Тес-Хемниң ыяш ажылагый коллективи арга-арыг камгалалының талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде Эрзин, Тес-Хем болгаш Шуурмак девискээринде тудуг ыяжы кезип, белеткеп турар совхозтарның болгаш организацияларның ыяшты кайы хамаанчок кезер, будуун аптавас чоруу эвээжээн.

Чамдык совхозтар, хуу кижилер ыяшты кезериниң, ону белеткээриниң чурумун хажыдып турарлар. Тудуг ыяжын чаңгыс черге чыып, бөлбээн, будук апталгазын кылбаан дээш Шуурмакта ыяш пунктузун 3200 рубльге, Эрзин лесничествозунуң девискээринге «Чаа орук» совхозтуң ажылчыннарын ыяш кезериниң чурумун хажытканы дээш 1181 рубльге торгаан.

Бойдустуң байлаан камгалаар, ону төтчеглеп болбас деп лесничестволарның арга даамалдары сагындырып турда-ла, хууда олча-ажык бодааш, кажар арга ажыглай бээр кижилер база бар. Чижээ, «Чодураа» совхозтуң ажылчыны Кара-оол Чооду Хайыракан деп черге ыяш таңныылы кижи болуп алгаш, чөпшээрел чок черге токпак хап. ону садып турганы илерээн. «Чодураа» совхозка. Сельхозтехника каттыжыышкынынга, райветлабораторияга 798 рубльдиң токпак-ыяжын ол саткан болуп турар. Ындыг кижилер-биле демиседии сөөлгү үеде күштелдирген.

Т. КУНГА.

Театр

СЕТКИЛГЕ ЧООК КЫЛДЫР

Бистиң республиканың хөгжүм-шии театры 47 дугаар сезонну эки организастыг эгелээн.

Театрның коллективи бо сезонга шыырак белеткенип, ооң ажыдыышкынының көргүзүглеринге онзагай, солун шиилер— украин драматург Квитко-Основьяненконуң «Шериг хөдел Шельменко» деп комедиязын, татар драматург Ш. Хусаиновтуң «Авамның ак платьези» деп шиизин Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Сагды Кадр-оолдуң тургусканы-биле эгелээн. Бо шиилерни көрүкчүлер улуг сонуургал-биле, көргүзүг бүрүзүнге залда чаңгыс-даа олут чок кылдыр чыглып кээп, көрүп турарлар. Чижээлээрге, «Авамның ак платьези» деп шии ам Кызылга каш удаа үнзе-даа, ол шииже көрүкчүлер кирер билет чедишпейн турар. Бо шиини районнарга көргүзүп каапканда-даа, байдал база ындыг болуп турар.

Бо драманың сюжедин кижи бодап көөрге, нарын чүве чок. Болуушкуннары чаңгыс-ла черде, эмчи сестразы Зулейманың квартиразында болуп турар-даа болза, амыдыралда ада-ие, ажы-төлдүң аразында ынакшыл, харылзаа, хүлээлге айтырыгларын чидиг-биле көргүскен. Режиссёр көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин коптарылдырып, хайындырып, бодандырып, кээргедип кээп турар кылдыр кылганы-биле күштүг.

Драманың чөрүлдээлери баштай улуг эскертинмес бичии чүүлдерден эгелээш, ол кульминацияның чештиниишкининге чедир чоорту дүшкүүрөп, дыызып-ла, дыызып-ла орар. Адак соонда шуут алышкыларның, кунчушкуларның аразында улуг алгыш-шоо болур чазары-биле доостур. Аваның ёзуургак, байыырган, бак сеткилдиг оглунга хамаарыштыр «ава кижиге өлген-даа ажы-төлү дириг хевээр чурттап чоруур, а дириг ажы-төлүнүң аразындан чүрекке өлүг-даа ажы-төл чоруур» дээн утказы чугаазы-биле база бак мөзүлүг оглу Исламның амы-тынын ийи катап канчаар камгалап алганының чажыдын алышкыларга чугаалап ажытканы-биле чөрүлдээ шуут дооступ, чештиниишкин эгелээр.

Шииниң музыка каасталгазын татар чоннуң ыры, музыказы-биле Р. Ахметзянов, а чурук каасталгазын Сергей Санчат таарымчалыг, эки кылгылааннар-дыр.

Эң кол роль болур аваның ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар психологтуг шынныы-биле болгаш күштүү-биле ойнап көргүсту. Дайын мурнунуң, дайын үезиниң болгаш дайын соонуң берге чылдарында эмгежок ажы-төлүн азырап өстүрүп алыр дээш, бөдүүн иениң канчаар кызып ажылдап, түреп чорааның ук драмада көргүспейн-даа турар болза, ол аваның болгаш ооң ажы-төлүнүң чугаазындан чурутунуп көстүп кээп турар. Ава кижиниң ажы-төлүнге ынакшылын, олар дээш сагыш човаашкын, дүвүрелдерин, хөлзээшкиннерин, идегелдерин, кээргелдерин артист каракка көзүлдүр, сеткилге дээртир, бүзүрелдии-биле ойнап көргүскен. Ол анаа-ла бөдүүн ие. Ооң чаптанчыг, чамдыкта каттырынчыг бөдүүнү, ынчалза-даа ооң угаанныы, ажы-төлүнүң амыдырал-чуртталгазында чүү-даа боол турарын чүрээнден эндевези, ооң херек апарганда шиитпирлии, дорту — бо бүгү эки шынарлар ында бар. Мында аваның ролю символиктиг ужур-утказыг — ол Төрээн чурттуң овуру кылдыр база билдинип турар.

Шииниң бүгү рольдарында ойнап турар артист бүрүзү боттарының ролюн кончуг таарымчалыг, бүзүрелдии-биле ойнап турарлар. Чижээлээрге, болуушкуннуң болуп эртип турар ч..р ук квартираның ээлери, анаа бөдүүн. ак сеткилдиг. дорт мөзү-бүдүштүг кырганнарның овурун алдарлыг хоочун артистер Б. Бады-Сагаан болгаш Е. Кендепбиль тургузуп шыдааннар.

Алышкыларның болгаш кунчушкуларының аажы-чаңнары, мөзү-бүдүштери, күзел, сонуургалдары аңгы-аңгы, харын-даа удурланышкак боол турарын артистер бүзүредип шыдааш. Эң улуг акы, чаавазы (А. Тавакай. В. Мортай-оол) угаанныг, амыдыралдың аң-не шыны-биле чурттап чоруур, дорт мөзүлүг (дуңмаларынга, кенээттеринге-даа оларның дугайында чугаалап турганш, оларга аарышкылыг-даа бол, арнынга ёзулуг-ла шынын хөме чугаалаар) бөдүүн улус. Ооң бичези — дайын инвалиди (Инсар) биче сеткилдиг, бөдүүн, чөптүг шын-биле чурттап чоруур кижиниң овур-хевирин артист О. Чөлбеней бүзүрелдиг күүсеткен. Ооң бичези Ислам (арт. М. Дыртык) болгаш ооң кадайы Расиха (арт. Д. Монгуш) алышкыларның, кунчушкуларның аразындан эң-не чөтпес, бак мөзүлүг кижилер: олар алыксак-чиксек, байыыргак, мактаныычал, чечекчек, кажар, оп-мегэ-биле амыдырап, чурттап чоруур мелегейзимээр ындыг кижилерниң овурун кончуг солуну-биле, бүзүредип көргүскеннер. Оон биче оглу көзүлбес ырак черде шериг херээ эрттирип турган мөчээн-даа бол, ооң ат-алдары эки мөзүнүң кижизи кылдыр артып турар. Эң бичези Саян (арт. Александр Оидар), ооң өгленип турар душтуу Римма (арт. Тамара Оидар) — амгы шагның аныяктары. Мөзү-бүдүш талазы-биле ийи аңгы. ийи дедир кижилер: оол—бөдүүн, угаанныг, топтуг-томааныг, чараш, уруг — бодуңга меңээргенир, угааны шолук, чүгле каастанырынга, хей-хоозун ойнап-хөглээринге ынак — мындыг аныяк кижилер деп чүвени артистер аажок шын илергейлээннер. Оон аңгыда төлеп чок маадырлар болур Исламнарның бичии уруун — кырган-авазынга аажок ынак, бүгү бичии уруглар дег омак-хөглүг, чаптанчыг школачы уругнуң овур-хевирин артист Куулар Анзат аажок-ла эки күүсеткен. Каттырар черинге каттырып, хараадаар черинге хараадап, ыглаар черге ыглап турар нарын рольду аныяк артист бо удаада база кончуг эки ойнаан.

Улуг акы, чаавазының оглу Альфред. чамдык аныяктар дег, ажыл кылгаш, орта ажыл-даа кыла албас, чурттааш, чурттай-даа албас, сииленнеп чоруур, угаан кирбээн бичии оолдуң овурун артист Александр Оидар эки тургускан.

Бо шииниң ада-иеге-даа, ажы-төлге-даа кижизидикчи ужур-дузазы улуг. Солун шиини бараалгатканы дээш артистерге, шииниң тургузукчуларынга өөрүп четтиргениңни илергейлеп, а бо шиини көрбээн көрүкчүлер ону ылап-ла көрүп сонуургаарын күзээр-дир мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ДООСТУРУ БИЛЕК

Чыл санында солуннар, журналдар редакциялары, спортчу болгаш хөй-нийти организациялары футбол сезону доостуру билек ооң шаңналдарының эдилекчилерин демдеглээри чаңчыл болган.

Бо чылын эң-не хөй шаңналдарны Минскиниң болгаш Киевтиң динаможулары алганнар. Чурттуң чаа чемпиону — Минскиниң «Динамозу» удурланыкчыларының хаалгазынче 63 бөмбүктү киир тепкеш, эң эки түңнелдиг болган.

«Советская Россия», «Комсомольское знамя», «Рабочая газета» солуннарының болгаш ЦСКА-ның тускай шаңналдарын командага тывыскан.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

БАШКЫЗЫ, ӨӨРЕНИКЧИЗИ — ЧЕМПИОННАР

Спорттуң алдарлыг мастери Сергей Лихачёвка бо удаада база катап Азербайджанның чемпиону атты алганы дээш байыр чедиришкиннери хөй келген. Республика чемпиону деп атты ол баштай алгандан бээр ам чээрби беш чыл ажыг үе эрте берген.

Спорттуң хоочуну, 42 харлыг теннисчи Сергей Лихачёв бодунуң өөреникчизи, 15 харлыг Сергей Костанов-биле эжеш ойнаарга, оларга деңнежирлер чок болган. Ол аныяк турган Совет Эвилелиниң эң шыырак ойнакчыларының санынга кирип турган.

Ук маргылдаага Азербайджанның Бакуда теннистиң тускай школазының өөреникчилери 14 харлыг М. Абраменко болгаш Е. Фролов бир-ле дугаарында шаңналдыг черлерни ээлээннер. Республиканың тулган чемпиону атты күш-культура институдунуң студентизи Валерия Спиридонова чаалап алган.

ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН

ЧЕЛЯБИНСК. Хоорайның «Юность» спорт ордузунга фигурлуг чуңгулаашкынга Бүгү-эвилелдиң «Олимпийжи идегелдер» деп маргылдаазы доозулган. Бо чылдың декабрьда Югославияның Сараево хоорайынга болуп эртер аныяктарның делегей маргылдаазынга бистиң спортчуларывысты оон шилээн.

Эжеш танцылаарынга Москваның школачылары армейжи клубтуң кежигүннери 16 харлыг Татьяна Гладкова болгаш 17 харлыг Игорь Шпильбанд олар тергиидээннер.

Оолдардан бирги черни 15 харлыг москвачы Юрий Бурейко («Труд»), уруглардан — Лариса Замотина («Буревестник») ээлээннер.

Эжеш чуңгулаарынга Ташкентиден Ирина Шишова биле Алексей Сулейманов олар чемпион болганнар.

УЖУРАЖЫЛГА БОЛГАН

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң ажылдакчылары-биле ужуражылга болуру Элегес суурнуң чурттакчыларынга каш хонук бурунгаар тарай берген. Чурттакчыларның четтикпейн манаан хүнү келген. Айыткан шагында суурнуң ол-бо кудумчуларындан каткы-хөглүг аныяктар, албан, организацияның ажылдакчылары Культура бажыңынче чоруп турган. Чөн залды долдур олурупканда, комитеттиң даргазының оралакчызы Н. Б. Тыртык-Кара ужуражылга кежээзин ажыткан.

Ол бодунуң чугаазынга республиканың чонунга телевидение, радионуң ролюнуң дугайын онзалап демдеглевишаан, коллективтиң канчаар ажылдап турарын чыылганнарга таныштырган. Радио дамчыдылгазының улуг редактору Б. С. Маады, диктор С. Д. Кондинкин, симфония оркестриниң дирижёру В. С. Тока, «Улуг-Хемниң чалгыглары» дамчыдылганың редактору К. К. Монгуш, сөөлгү медээлер редактору М. Д. Кара-Тоннуг олар боттарының ажыл-ижи-биле таныштырып, ооң ынайгы чогаадыкчы сорулгаларынга доктааганнар.

Көдээниң ишчилериниң мурнундан С. К. Тока аттыг совхозтуң малчыны Дукул-оол Оюн, Элегес ортумак школазының өөреникчизи Урана Хуурак-оол, башкылар Н. Л. Оюн, В. И. Богданова, эмчи В. Н. Кашпык олар саналдап, дамчыдылгаларга хамаарыштыр чагыг, сөзүн бергеннер. Симфония оркестриниң концерти база болган. Вера Норбунуң «Калы чор сен, авай» деп ырны күүсеткенин, диктор С. Д. Кондинкинниң С. К. Токаның «Араттың сөзү» деп романындан үзүндүнү чугаалаанын көрүкчүлер дыка сонуургаан. Кежээ организастыг, бедик байдалга эрткен. Ужуражылгага чыылган чон хөй ажыктыг чүүлдерни билип алган.

Н. ОЮН.

Таңды район.

телевидение

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Чоннуң аялгалары. 9.10 — «Младен доктор». Уран-чечен фильм. (Югославия). 10.30 — «Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков эрттирер. 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 3-кү телекичээл. 11.55 — 14.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — ниитиниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». «М. Шолоховтуң маадырлары театр сценазында». 16.10 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 16.40 — «Горнистер, харылзаар». 17.30 — Алкоголизм дугайында беседа. 18.00 — «Хөглүг аялгалар». 18.15 — «Уренгой — Ужгород аразында газ оруу Иваново-Франк участогунда».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы садта баштайгы хар». Киночурумал. 19.05 — Эртем амыдыралы. 19.30 — Кампучия Улус Республиканың национал театрының артистериниң концерти. 20.00 — «Улуг чоннуң шыны». «Алдарның херээ». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Кажан? Каяа?» Телевикторина. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.20 — «Закарпатьениң хороводу». Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чурум культуразының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Марксизмниң үш үндезини болгаш үш кол кезээ». 13.30— В. Шекспир. «Ромео биле Джульетта». 14.40 — Бойдус. 3-кү класс. Черниң кырының хевири. 15.00 — «Ак хар кырында аистер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. 18.55 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Чалыыткадыр яблоктар». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Айыыл чок шимчээшкин дээш. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чаштар ышкаш чаштар». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Химик». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт аренасындан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, бичии хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 22—27, чамдыктарынга 14—19 градус соор. Хүндүс —11 —16 градус.

Кызылга шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Автоoруктарга 2—4 километрге көстүр. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы —22—24, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырылар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээң эргим кижим» 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыындызы» 9.30, «Людмила» 11.00, 13.00, 15.00, 18.40, «Хууда амыдырал» 16.50, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13. пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54. көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75. чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1964.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01892